

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2017

ADÉLA BARTÁKOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV DÁLNEHO VÝCHODU

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
ADÉLA BARTÁKOVÁ

Role křesťanství při westernizaci v době Meidži

The Role of Christianity during the Westernization in the Meiji Period

Praha, 2017

Vedoucí práce: Mgr. David Labus, Ph.D.

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Davidu Labusovi, Ph.D. za cenné připomínky a trpělivost při vedení mé práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 30.6. 2017

Podpis

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zaměřuje na rychle proměnlivou pozici křesťanství v období Meidži. Nejprve se věnuje příchodu křesťanství do Japonska v polovině 19. století a událostem s ním spojeným. Dále se zabývá postavením křesťanů v Japonsku v průběhu celého období Meidži, které bylo silně ovlivněno působením Západu, ale také tehdejší stavem japonské společnosti, jež tíhla k nacionalistickému smýšlení.

Klíčová slova:

křesťanství v Japonsku, westernizace, Meidži, misionáři, nacionalismus

Abstract

This bachelor's thesis is focused on rapidly changing position of Christianity during the Meiji period. Firstly, it addresses the arrival of Christian religion to Japan in the second half of the 19th century as well as the events connected with it. Secondly, it covers the status of Christians during the entire Meiji period, which was strongly influenced by both the Western civilization and the nationalistically leaning Japanese society.

Keywords:

christianity in Japan, westernization, Meiji, missionaries, nationalism

OBSAH:

1	Úvod	7
2	Postavení křesťanství do začátku období Meidži	9
2.1	Příchod křesťanství do Japonska v polovině 19. století	9
2.2	První setkání Japonska s křesťanskou vírou	11
2.3	Poměry období Edo.....	12
2.4	Kauza křesťanů v Urakami	14
3	Nově nastupující vláda a její postoj ke křesťanství	17
3.1	Restaurace Meidži	17
3.1.1	Problémy nové vlády a východisko	18
3.2	Vztah buddhismu a křesťanství	19
4	Změna přístupu počínající 70. léty 19. století	23
4.1	Iwakurovo poselstvo	23
4.2	Pozice křesťanů v hnutí Bunmei kaika	24
4.3	Misionáři v pozici morálních vzorů	26
4.3.1	Guido Verbeck	28
4.3.2	Leroy Lansing Janes	29
5	Postavení křesťanských církví	32
5.1	Katolická církev	32
5.2	Pravoslavná církev	33
5.3	Protestantská církev	34
5.4	Autorita cizích náboženských institucí	35
6	Období popularity v 80. letech	38
7	Nárůst nacionalismu	40
7.1	Problém vztahu vědy a víry	40
7.2	Ústava Meidži a Císařský reskript o vzdělání	41
7.3	Aféry spojené s Císařským reskriptem o vzdělání a pozdější vývoj křesťanství ..	42
8	Závěr	46
	Zdroje	47

1 Úvod

V japonské historii se vždy střídala období jakéhosi „čerpání“ a následného „vstřebávání“. „Čerpání“ představuje dobu, kdy se Japonsko otevře světu a ze všech sil nasává vše nové, co by pro něj mohlo být prospěšné. Když čerpání nových poznatků dosáhne svého maxima, zpravidla přichází doba, kdy se Japonsko opět před okolím uzavře a nově získané vědomosti „stráví“. Nepotřebné novoty odstraní a zbytek upraví v souladu s japonským smýšlením. Příkladem tohoto mechanismu může být přejímání čínské kultury, konkrétně kupříkladu převzetí čínského písma. Čínské znaky (v japonštině zvané *kandži* 漢字) Japonci převzali, aniž by se s tímto systémem písma důkladně seznámili, tudíž až poté přišli na to, že je pro japonštinu nevhodný. Postupem času si však dokázali písmo upravit, vytvořili slabičné abecedy *hiraganu* a *katakanu* (nazývané souhrnně jednoduše *kana*), kterými písmo přizpůsobili svým potřebám. Tyto abecedy společně s čínskými znaky sice vytváří systém velmi složitý, pro japonštinu se však zdá být nenahraditelný. Slabičné abecedy jsou užitečné zejména kvůli výslovnosti, čínské znaky zase naopak pomáhají předcházet nedorozuměním plynoucím z velkého počtu homonym vyskytujících se v japonském jazyce.

Ve své práci se hodlám zabývat přechodem Japonska do jedné z dob „čerpání“, přechodem z období Edo (jinak zvané období Tokugawa) do období Meidži. Období Edo trvalo v letech 1603-1868 a Japonsku v té době vládli vojenští vládci, šógunové z rodu Tokugawa. Nejvýznačnějším rysem období Edo je izolace Japonska trvající přes celých dvě stě let. Tento stav byl narušen tlakem západních mocností na navázání styků s Japonskem v polovině 19. století, jemuž Japonsko nakonec podlehl. Tím byl započat proces *westernizace* (pozápadnění) a Japonsko se postupně změnilo v moderní stát. Období modernizace je ohraničeno lety 1868-1912 a nazýváno jménem tehdejšího císaře - *Meidži* (明治, *osvícená vláda*). Vyznačuje se bouřlivými proměnami všech oblastí japonského života. Po pádu tokugawského šógunátu se k moci dostala nová vláda, která si kladla za cíl obnovení tradičních japonských hodnot a navrácení moci do rukou císaře.

Já se ve své práci zaměřím na postavení křesťanství v tehdejší společnosti. I když se křesťanství nikdy nestalo vůdčím japonským náboženstvím, jeho úloha v rámci procesu modernizace je významnější, než by se mohlo na první pohled zdát. Mnoho významných postav nového Japonska vyrostlo pod vlivem zahraničních misionářů. Křesťanští misionáři měli pozitivní vliv i na japonskou morálku, když na japonském území zavedli mnoho dobročinných aktivit a zlepšili úroveň vzdělání i lékařské péče.

Jinak bylo však křesťanství v Japonsku vnímáno spíše negativně. Od začátku ho zde

provázely dlouholetě zakořeněné předsudky z minulých dob. Ke změně vnímání křesťanů došlo vlivem působení západních zemí, jež si na svém náboženství zakládaly a vyžadovaly k němu náležitou úctu. To Japonsko vzhledem ke své zaostalosti muselo brát v úvahu a svůj přístup mírnit. Japonské úřady však užívaly dvojí metr – přístup k cizincům byl mnohem shovívavější než přístup k domorodým občanům, kteří se vyznáváním křesťanství vystavovali velkému nebezpečí.

V práci se snažím zachytit rychle proměnlivou pozici křesťanství v období Meidži. Začátek práce věnuji příchodu křesťanství do Japonska v polovině 19. století. Ten byl silně ovlivněn jeho předchozím zdejším postavením, neboť za vlády Tokugawů bylo křesťanství přísně zakázáno a při porušení tohoto nařízení hrozil lidem i trest smrti. Věnuji se tedy stručně i původu tohoto zákazu a poměrům v období Edo s ohledem na náboženství. Jako příklad přesahu dřívějšího postoje ke křesťanství uvedu případ perzekuce japonských křesťanů z vesnice Urakami a pro zasnění do historického kontextu detailněji přiblížím okolnosti prvních let nové vlády Meidži. V očích vlády se jako nežádoucí ukázal také buddhismus, minulým šógunátem velmi vyzdvihovalý. Rozčarování buddhisté se s cílem vylepšení vlastního postavení rozhodli atakovat křesťanství, proto se část práce týká i vztahu těchto dvou náboženství.

Dále práci dělím v podstatě podle desetiletí, počínaje sedmdesátými lety, kdy se přístup Japonska ke křesťanství začal postupně měnit. Nastiňuji také morální působení misionářů na Japonce, postavení cizích náboženských institucí či tehdejší pozici katolické, pravoslavné a protestantské církve.

Práci končím popsáním křesťanského postavení v rámci vzrůstajícího nacionalismu, počínajícího v devadesátých letech.

Poznámka: Japonská jména v textu uvádím v japonském pořadí, tzn. nejdříve příjmení a poté křestní jméno. Všechny japonské pojmy jsou přepsány českou transkripcí.

Při uvádění historických dat užívám gregoriánský kalendář.

2 Postavení křesťanství do začátku období Meidži

2.1 Příchod křesťanství do Japonska v polovině 19. století

V Japonsku platil přes dvě stě let přísný zákaz křesťanství. Starý šógunát podporoval buddhismus a křesťanství zakazoval – jedním ze způsobů ujišťování se, že v zemi žádní křesťané nejsou, byla právě povinná příslušnost k některému buddhistickému klášteru v okolí. Spolu s buddhismem přežíval do té doby v pokoji a harmonii také šintoismus.

Z hlediska celkové proměny země i z hlediska křesťanství byl zásadním rok 1853, kdy komodor Matthew Calbraith Perry (1794-1858) připlul se svou flotilou do Japonska. Již dříve byly učiněny několikeré pokusy o otevření země, všechny však skončily neúspěchem. Až USA se podařilo v tomto směru pokročit kupředu. Američané měli zájem o otevření Japonska z několika důvodů, mezi kterými můžeme jmenovat nutnost poskytnutí útočiště pro cestovatele v případě ztroskotání u japonských břehů či vybudování zásobárny uhlí, ze které by mohli Američané v případě potřeby uhlí čerpat. První expedici vyslanou Amerikou do Japonska vedl kapitán James Biddle. Do Edo dorazil roku 1846, výsledek byl však neslavný a Biddle byl ze země stejně jako dosud všichni předchozí nemilosrdně vyhnán. Amerika se však nevzdala a roku 1853 vyslala do Japonska komodora Perryho. Ten se ze svého úkolu příliš neradoval kvůli obavám, že si touto misí vydobude jen pramalou slávu. Neměl nejspíš ani tušení, že právě díky této výpravě se nesmazatelně zapíše do japonské i americké historie. Díky svému strachu ze ztráty cti se na cestu do Japonska pečlivě připravil. Snažil se dopřát Japonsku co možná nejmenší šanci odporu a využil k tomuto účelu snad všechny dostupné prostředky. K japonským břehům dorazil s flotilou čítající čtyři lodě (proslavené jako *kurofune*, 黒船 neboli černé lodě) s jednašedesáti děly a 967 muži na palubě.¹ Kurofune svou velikostí několikanásobně předčily i největší lodě patřící Japoncům. Již samotný pohled na takovou expedici zajisté působil hrůznějším dojmem než pohled na expedici vedenou Biddlem, který s sebou měl lodě jen dvě² a navíc neměl povolení použít proti Japoncům jakoukoli sílu. Navíc s sebou Perry vezl instrukce, ze kterých plyne, že USA má na otevření japonských přístavů právo a pokud toto právo bude japonskou stranou přehlíženo, mohou Japonci být považováni za nepřátele lidského druhu. Také pokud by nebylo zacházeno humánně s lidmi, kteří ztroskotají u japonských břehů, Japonce by stihl přísný trest.

Výhruznější tón, kterým se Perry s Japonci rozhodl jednat, slavil úspěch. 14. června 1853 japonské úřady neformálně učinily první krok k ukončení izolace země, když s

---

1 MARIUS B. JANSEN, *The making of modern Japan*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2000, s. 277

2 Tamtéž, s. 275

porušením všech pravidel přijaly v Uraze dopis amerického prezidenta Millarda Fillmora (1800-1874) a tím započaly komunikaci s USA.³ Toto datum lze tedy považovat za okamžik, kdy se vláda šógunátu chýlila ke svému konci a na její místo začal nastupovat nový režim. Období mezi lety 1853 a 1868 se označuje pojmem *bakumacu*⁴ (幕末). Za formální konec izolační politiky a začátek nového Japonska se také někdy považuje 31. březen 1854, kdy došlo k podpisu tzv. *Kanagawské smlouvy* (jinak také Japonsko-americká smlouva o míru a přátelství), jíž se Japonsko zavázalo k otevření svých přístavů Hakodate na Hokkaidó a Šimoda na poloostrově Izu. Pro nás je ale nyní důležitější již zmíněný červen 1853, kdy se komodor Perry dostavil do Japonska sice v poněkud nepřátelském duchu, avšak díky jeho expedici začalo na japonské území pronikat také něco mnohem mírumilovnějšího. Touto ve své podstatě mírumilovnou, avšak v japonských poměrech ne zrovna pozitivní záležitostí byla křesťanská víra. Díky expedici komodora Perryho se odehrála první protestantská bohoslužba na japonském území v moderní době. Tato bohoslužba proběhla 10. června 1853. Perry v tu dobu pozastavil veškerou komunikaci s Japonci, aby dle svého zvyku mohl držet křesťanskou neděli.⁵ Bohoslužba to však byla naprosto soukromá, sloužící pouze k účelům posádky.

Perry Japonce ujišťoval, že jeho záměry jsou čistě vojensko-diplomatické a nebude se nijak vměšovat do japonských náboženských záležitostí, neboť si byl dobře vědom, že i nejmenší narážka na toto téma by mohla zmařit úspěch jeho mise. Na důkaz své pravdy jim předal i dopis prezidenta Fillmora, určený japonskému císaři, který mimo jiné říká, že „*Ústava a zákony Spojených států zakazují jakékoli zásahy do náboženských nebo politických záležitostí jiných národů.*“⁶ Ještě sám komodor Perry se však pokusil Japoncům křesťanskou víru nenápadně podsunout. V době, kdy Perryho lodě kotvily na japonských březích, čtyři námořníci zemřeli. Americký kaplan následně dostal od šógunátu povolení uspořádat jim na japonské půdě pohřby dle křesťanské tradice. Perry v takovém mírném přístupu spatřil příležitost a mezi dary pro Japonce vmísil i Bibli a další křesťanskou literaturu.⁷ Všechny dary s křesťanskou tematikou byly však Perrymu vráceny.

Již tato událost byla předzvěstí toho, že čistě vojensko-diplomatické vztahy se neudržely v platnosti příliš dlouho a Japonsko se vnějším zásahům do oblasti svého náboženství stejně vyhnout nedokázalo. První zásluha v tomto směru patří americkému

3 ERNEST W. CLEMENT, *Christianity IN MODERN JAPAN*, American Baptist Publication Society, Philadelphia, 1905, s. 1

4 Bakumacu je pojmem vzniklým ze slov *bakufu* (šógunát) a *macu* (konec).

5 ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 6-7

6 OTIS CARY, *A History of Christianity in Japan Protestant Missions*, Fleming H. Revell Company, 1909, s. 30

7 ABE YOSHIA, *From Prohibition to Toleration: Japanese Government Views regarding Christianity, 1854-73*, Japanese Journal of Religious Studies 5/2-3 June-September 1978, s. 111

konzulovi Townsendu Harrisovi (1804-1878), kterému se do obchodní smlouvy s Japonskem podařilo vloudit odstaveček zaručující Američanům volné praktikování svého náboženství, s právem vybudování prostor vhodných pro konání bohoslužeb.⁸ Velkým úspěchem bylo také opuštění praktiky zvané *fumie* (踏み絵). Tato praktika spočívá v pošlapávání obrázků Ježíše Krista nebo Panny Marie a v minulosti se její pomocí dokazovalo, že dotyčný člověk křesťanskou víru nevyznává, případně že se křesťanství zřiká. Fumie bylo navždy zrušeno dne 29. prosince 1857 na radu Jana Hendrika Donkera Curtiuse (1813-1879), holandského zmocněnce v Japonsku. Šógunát ale zároveň Curtiuse uvědomil, že se konec fumie nemá vykládat jako povolení k dovozu knih nebo obrazů týkajících se křesťanství.⁹

Díky Harrisově smlouvě a dalším v podobném duchu, které byly uzavřeny roku 1858 a nabyly účinnosti o rok později, dostalo křesťanství příležitost k většímu rozmachu. Právě roku 1859 dorazili do Japonska první protestanští i katoličtí misionáři, aby se mohli začít připravovat na evangelizaci země. Prvními protestantskými misionáři na japonské půdě byli reverendi John Liggins (1829-1912) a Channing Moore Williams (1829-1910), oba jmenováni americkou Episkopální církví. Liggins dorazil do Nagasaki 2. května 1859, tedy dva měsíce před tím, než byl zákonem ustanoven povolený pobyt, avšak díky pomoci amerického konzula si reverend dokázal zajistit pobyt a získal i dům, kde mohl bydlet.¹⁰ Jako zástupce katolické církve přijel do Japonska, přesněji řečeno do Eda, 6. září 1859 Otec Girard původem z Francie.¹¹ Ve světle všech těchto skutečností můžeme nabýt dojmu, že se v této době křesťanství v Japonsku poměrně dařilo – a určitých úspěchů opravdu dosáhlo – avšak nesmíme se nechat zmýlit, neboť i přes ně stále nepřestával trvat přísný zákaz křesťanství.¹²

2.2 První setkání Japonska s křesťanskou vírou

Přiblížme si krátce historii zákazu křesťanství v Japonsku. V letech 1549-1639 v zemi proběhlo období, nyní všeobecně známé jako „*křesťanské století*“. Na japonské území se křesťanství roku 1549 dostalo ve své katolické podobě, a to nejprve prostřednictvím Svatého Františka Xaverského (1506-1552). Mnozí lidé se k nové víře rozhodli konvertovat. Celým průběhem této doby se ale nebudeme podrobně zabírat, neboť není současným objektem našeho zájmu.

⁸ Ještě před ním dosáhli jistého úspěchu i Holanďané, kteří si smlouvou podepsanou 16. října 1857 dokázali zajistit právo praktikovat své křesťanské náboženství v rámci holandských budov a pohřebišť. ;THOMAS W. BURKMAN, *The Urakami Incidents and the Struggle for Religious Toleration in Early Meiji Japan*, Japanese Journal of Religious Studies 1/2—3 June-September 1974, s.151

⁹ ABE YOSHIA, 1978, op. cit., s.112

¹⁰ OTIS CARY, 1909, s. 45

¹¹ JOSEPH J. SPAE, *The Catholic Church in Japan*, Oriens Institute for Religious Research, Tokyo, 1963, s. 8

¹² Misionáři měli od roku 1859 povolení sloužit pouze účelům zahraničních komunit na japonském území.

Do centra našeho zájmu však již spadá datum 27. ledna 1614¹³, kdy šógun Tokugawa Iejasu vydal edikt, jímž započal drastické pronásledování japonských křesťanů. Cílem ediktu i šóguna samotného byl naprostý zánik křesťanství v Japonsku. Oficiálně udaným důvodem pro takové počínání byla „kulturní neslučitelnost mezi japonskými tradicemi a křesťanskou doktrínou“¹⁴. Po uvedení ediktu v platnost se jeho obsah začal stávat skutečností, a jak píše Joseph J. Spae: „Od roku 1614 do 1639 až tři tisíce křesťanů zemřelo následky mučení nebo strádání. Nějakých třicet sedm tisíc bylo povražděno v Šimabaře roku 1638. Tak se jejich počet na konci století snížil na 150000.“¹⁵ Ačkoli byly snahy šógunátu o zánik křesťanství očividně velmi usilovné, dosáhnout tohoto cíle se mu nakonec přeci jen nepodařilo. Někteří lidé dokázali svou víru udržet v tajnosti a díky jejich potomkům se v Japonsku katolická víra uchovala až do 19. století, kdy nastal konec vlády tokugawského šógunátu. Takoví lidé bývají nazýváni skrytými křesťany, japonsky „*kakure kirišitan*“ (隠れキリシタン), a v období Meidži sehráli také svou významnou roli.

2.3 Poměry období Edo

Abychom mohli lépe pochopit úlohu křesťanství v Japonsku, hodí se poznat alespoň v základní míře poměry tehdejší doby, tedy poměry šógunátu Tokugawa (jinak období Edo). Období Edo se odehrávalo v letech 1603 až 1867. K nejvyšší moci v zemi se dostal vojenský rod Tokugawa. Vojenský vládce se nazýval titulem *seii taišógun* (征夷大將軍; *generalissimus podmaňující barbarů*), ve své zkrácené formě šógun. Prvním šógunem v období Edo se roku 1603 stal Tokugawa Iejasu (1543-1616). Úkolu, který plyne z jeho titulu, tedy „vyhánění barbarů“, se ujal s opravdovou vervou. Barbary byly v té době myšleni obyvatelé západních zemí a Tokugawům se tehdy povedl husarský kousek, když se jim podařilo dosáhnout uzavření celého Japonska (鎖国, *sakoku*) před vnějšími vlivy. A to na dobu přes celých dvě stě let. Pozitivním faktorem při izolaci země byl bezesporu fakt, že Japonsko je ostrovním státem a není tudíž příliš snadné se k jeho břehům dostat. A když se k tomu navíc přidá vůle ostrovanů nikoho na své území nepustit, tak si cizinci mohou nechat o pobytu v zemi jen zdát. V zásadě přesně toto se v Japonsku odehrálo. Šógunátní vláda se rozhodla zem uzavřít a západní státy se s tím musely smířit.

Samozřejmě ale nebyl průběh izolace naprosto hladký. Šógunátní vláda byla v podstatě diktaturou a měla moc i nad samotným císařem. Ten sloužil jako symbolická

13 CHARLES RALPH BOXER, *The Christian Century in Japan 1549-1650*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1967, s. 317

14 JOSEPH J. SPAE, op. cit., s.5

15 Tamtéž, s.5

postava, skrze níž šógunát ospravedlňoval svou vládu. Císař byl jakýmsi „poslušným pejskem“ šóguna, který neměl žádnou reálnou moc a odkýval vše, co si šógun zamlul. Mohl tedy sloužit jako jistá záštita šógunátu, ale i přesto Tokugawové chtěli legitimizovat svou moc ještě jinou cestou, aby nemuseli mít žádné obavy ze svržení své vlády.

Jako ideální prostředek k tomuto úkolu se ukázalo být náboženství. Jeho prostřednictvím je možné sjednotit populaci a nasměrovat její chování kýženým směrem. V období Tokugawa se tímto vyvoleným náboženstvím stal buddhismus. V Japonsku se sice po dlouhou dobu mísil buddhismus s šintoismem, ale pokud řekneme, že císař v období Edo je „pejskem“ šóguna, pak šintoismus ve stejném období je pouze „ocáskem“ buddhismu. Slovo šintó šlo zaslechnout opravdu pouze velmi zřídka¹⁶, ačkoliv v nadcházejícím období Meidži bylo právě šintó silně vyzdvižováno. Po vydání Iejasuova ediktu proti křesťanství se buddhismus stal ochranným prostředkem proti této víře.

Hlavními dvěma způsoby, jak se buddhismus aktivně podílel na potírání křesťanství, byly povinná příslušnost k některému z buddhistických chrámů v okolí a také tzv. systém „*gonin gumi*“. *Gonin gumi* (五人組, *skupiny pěti*) byl systém spočívající ve vzájemné zodpovědnosti pěti sousedních domácností. Pokud se něčím provinil jeden z pěti, pykali za něj všichni. Lidé za sebe ručili ve věci placení daní, přestupků proti svému pánovi, ale také si vzájemně pomáhali. Pokud by se v takové skupině objevil nějaký křesťan, musel by být neprodleně nahlášen, aby neohrozil fungování všech pěti domácností. Jelikož lidé měli tímto způsobem v rukách své vlastní osudy, byl systém *gonin gumi* účinný.

Ze všech těchto informací můžeme vyvodit, že náboženství během období Tokugawa bylo řízené státem (ačkoliv vláda nebyla centralizovaná, vše probíhalo spíše na lokální úrovni) a sloužilo především k politickým účelům. Režim využíval náboženství jako nástroj své moci a potlačoval všechny sekty, které stavěly náboženské hodnoty na vyšší pozici než poslušnost pánovi země. V náboženské praxi také převažovala jeho viditelná („povrchní“) forma, tedy rituály, festivaly apod. nad příslušnou doktrínou. Pro prosté lidi se praktikování náboženského života stalo v podstatě pouhou součástí společenského života. Takový přístup se markantně liší od západních zemí, zejména od individualistických protestantů. Ti se do Japonska dostali až v polovině 19. století, pro šógunát však byli dostatečnou hrozbou i japonští katolíci. Japonsko sice bylo v období Tokugawa uzavřené, ale izolace nebyla stoprocentní. Japonci udržovali určité styky s Čínou a v Nagasaki dokonce existoval uměle vytvořený ostrov Dedžima, na němž měli povolený pobyt Holanďané. Dedžima tudíž byla

---

16 FUMIKO FUKASE-INDERGAARD, MICHAEL INDERGAARD, *Religious Nationalism and the Making of the Modern Japanese State*, Springer, Theory and Society, Vol. 37, No. 4 (Aug., 2008), pp. 343-374, s. 352

jedinou spojnici Japonska s Evropou v době izolace. Díky tomuto spojení s Evropou se dále na japonském území udržovala při životě křesťanská víra. S Nagasaki jsou také blízce propojeny případy tvrdých zákroků proti křesťanům, známých pod názvem „*Urakami kuzure*“ (浦上崩れ).

2.4 Kauza křesťanů v Urakami

Po uplynutí několika desetiletí od zavedení zákazu křesťanství se situace uklidnila a šógunátní vláda nabyla dojmu, že Japonsko se hrozby křesťanství nadobro zbavilo. Díky tomu, že se vláda mírně zmýlila ve svém úsudku a nebyla stoprocentně důsledná při potlačování západních doktrín, mohly v Japonsku nenápadně přežívat uzavřené skupinky již zmíněných skrytých křesťanů. Vyskytovaly se zejména na místech jako je Urakami¹⁷, Amakusa a několik vesniček na ostrovech Gotó. Situace nabrala výrazně jiného směru v 19. století s příchodem cizích misionářů.

Se skrytými křesťany je nejsilněji spjato jméno otce Bernarda-Thaddéa Petitjeana (1829-1884), jenž hrál hlavní úlohu při incidentu zvaném „*Urakami joban kuzure*“ (浦上四番崩れ), česky volně přeloženo „*čtvrté urakamské pronásledování*“. Samozřejmě před čtvrtým pronásledováním existovaly i první tři - počínaje vyslýcháním urakamských křesťanů v letech 1790-1795. Těch bylo tehdy pouhých devatenáct, proto byli pro nedostatek důkazů propuštěni. Dále se odehrály vlny zatýkání od roku 1842 (druhé pronásledování) a 1856 (třetí pronásledování).¹⁸ Čtvrté pronásledování však bylo svým rozsahem nejširší a mělo nejsilnější dopad jak na japonské křesťany, tak na mezinárodní vztahy.

Otec Petitjean dorazil do Nagasaki v srpnu roku 1863, pár měsíců před otcem Louistem Furetem, který tam pobýval již od 22. ledna téhož roku.¹⁹ Tito dva faráři přijeli do Japonska s cílem postavit kostel zasvěcený dvaceti šesti mučedníkům z Nagasaki.²⁰ Dostavět se ho podařilo 19. února 1865.²¹ Zákaz křesťanství byl stále v platnosti a misionáři směli sloužit pouze potřebám cizinců žijících na japonském území. Přesto se však přihodila událost, která katolické misionáře přiměla k porušení pravidel. Necelý měsíc po dostavbě kostela, 17. března 1865, se odehrála událost známá jako „*Objevení skrytých křesťanů*“. Do kostela vstoupila skupinka Japonců, z nichž jedna žena prý otci Petitjeanovi zašeptala: „*Srdce nás*

¹⁷ Urakami je vesnice v severní části Nagasaki.

¹⁸ GONOI TAKASHI, *Nihon kirisutokjó ši (Dějiny křesťanství v Japonsku)*, Jošikawa kóbunkan, Tokio, 1990
五野井隆史、日本キリスト教史、吉川弘文館、東京、1990, s. 253

¹⁹ JOSEPH J. SPAE, op. cit., s. 8

²⁰ Jedná se o japonské křesťany, kteří v roce 1597 dali přednost ukřižování před popřením vlastní víry.

²¹ JOSEPH J. SPAE, op. cit., s. 8

všech jsou stejná jako Vaše!“^{22 23}

Petitjeana, který se již delší dobu o skryté křesťany zajímal a doufal v setkání s nimi, to přirozeně nadchlo a rozšiřování kontaktů s těmito křesťany se neubránil. V brzké době se francouzští misionáři spojili s japonskými křesťany nejen z okolí Urakami, ale také z Hirada, Kurošimy, Ómury nebo ostrovů Gotó.²⁴ Misionáři byli okouzleni zachováním víry s tak malou odchylkou od jejich učení. Zřejmě jim to dodalo odvahy a byli ve svém počínání stále opovážlivější. Na konci roku 1865 se otec Petitjean a otec Joseph-Marie Laucaigne vydali pod rouškou noci do severní části Urakami kontaktovat zdejší skryté křesťany. Zanedlouho se urakamští křesťané dočkali dokonce vystavění čtyř katolických kaplí. Během roku 1867 do Nagasaki dorazilo patnáct dalších francouzských misionářů, kteří se Japoncům snažili umožnit, aby se mohli otevřeně hlásit ke svému vyznání.²⁵

Misionáři však brzy překročili únosnou míru a problémy na sebe nenechaly čekat. Ačkoli skrytí křesťané dosud žili v harmonii se zavedeným systémem povinné příslušnosti k buddhismu, vinou Francouzů, nemajících pro takové soužití pochopení, se tato harmonie narušila. A co víc, kvůli opovážlivosti francouzských misionářů došlo k jednomu z nejhorších zásahů proti křesťanům v japonské historii, nechvalně proslulému *Urakami joban kuzure*.

Misionáři urakamské křesťany nabádali k odmítání přítomnosti buddhistických mnichů u pohřbů svých blízkých. Poměry panující v Urakami se brzy kvůli narůstajícím sporům provalily a došlo k nečekanému nočnímu zatýkání zdejších křesťanů, drancování jedné z kaplí a konfiskování posvátných předmětů. Tato událost se odehrála 13. července 1867 a na svědomí ji mají vojáci šógunátního zástupce.²⁶ V tutéž noc došlo k obdobnému zatýkání i v ostatních vesnicích.

Západní země na takové zacházení reagovaly silným tlakem na propuštění uvězněných křesťanů. Ti díky němu opravdu propuštění byli, ale ne na dlouho. Hned roku 1868 byli křesťané z důvodu zapojování se do nežádoucích aktivit uvězněni znovu.²⁷ Celá situace vyústila v roztroušení přibližně tří tisíc křesťanů do různých částí Japonska.²⁸ Propuštění se přes veškeré snahy cizích zemí dočkali až roku 1873. Avšak podle odhadů otce Petitjeana šest set šest japonských křesťanů do té doby v exilu zemřelo, sto sedmdesát šest dětí se narodilo v

22 THOMAS W. BURKMAN, op. cit., s. 144

23 Papež Pius IX. to nazval zázrakem.

24 Ne všichni skrytí křesťané však o styk se zahraničními misionáři stáli. Buď měli strach z pronásledování, neměli zájem o změnu svého náboženství a nebo svou víru jednoduše nerozpoznali. Takovému typu japonských křesťanů se říká *hanare kirišitan* (odloučení křesťané).

25 THOMAS W. BURKMAN, op. cit., s.156

26 Tamtéž, s. 157

27 FUJII JINTARO, *Outline of Japanese History in the Meiji Era*, Obunsha, Tokyo, 1958, s.52

28 Novou centrální vládou byl za tímto účelem vyslán do Nagasaki Kido Takajoši (1833–1877; znám také pod jménem Kido Takajoši, čínské znaky v jeho jméně umožňují obojí čtení).

exilu. Jen necelé dvě tisícovky (1981) křesťanů se vrátily do Nagasaki.²⁹

---

²⁹ JOSEPH J. SPAE, *op. cit.*, s.9

3 Nově nastupující vláda a její postoj ke křesťanství

3.1 Restaurace Meidži

Roku 1868 díky samurajům z knížectví Čošú a Sacuma padla vláda tokugawského šógunátu. Proběhla událost zvaná *restaurace Meidži* (*Meidži išin*, 明治維新) a oficiálně se od tohoto roku datuje začátek období Meidži a tudíž i začátek moderního Japonska.

V šedesátých letech 19. století dosáhl svého vrcholu samurajský aktivismus a terorismus.³⁰ Samurajové ze Sacumy a Čošú ještě s dalšími v té době povstali proti šógunátní vládě a byli odhodláni dosáhnout obnovení císařské moci. Díky vnitřním rozporům v šógunátu se uskutečnění jejich cíle ukázalo být méně obtížné, než čekali. Velkým přínosem povstalců bylo právě spojenectví samurajů z Čošú a Sacumy. Tato knížectví odpradávná charakterizovalo velké nepřátelství, avšak vlivem strachu z posilování šógunátu nakonec spojila své síly proti společnému nepříteli. A tak 3. ledna 1868 došlo k obsazení císařského paláce v Kjótu a vydání příkazu k restauraci císařské moci (*ósei fukko no daigórei*, 王政復古の大号令) sacumsko-čošískými oddíly³¹.

Posledním šógunem z rodu Tokugawa byl Keiki³² jmenovaný roku 1866. Šógunát padl a císařem se stal mladičký, teprve čtrnáctiletý Mucuhito (1852-1912), syn císaře Kómeie. Nyní je znám pod svým posmrtným jménem, a zároveň jménem období své vlády – tedy císař Meidži. Nutno říci, že ačkoliv samurajové bojovali za obnovení císařské moci, císařovy pravomoce se výrazné změny nedočkaly. Reálná moc spočinula v rukou nové vlády, složené z vítězných nižších samurajů. Ti se ujali úkolu modernizace země a osud nového Japonska ležel na jejich bedrech. Císař nadále vykonával pouze symbolickou funkci.

I když se moci ujala naprosto nová vláda, která stála v opozici proti bývalému zřízení, ke křesťanství zprvu zaujala v podstatě stejný přístup jako právě dříve vládnoucí šógunát. Stále nebyl dořešen případ křesťanů z Urakami. Přes veškerý tlak vyvíjený západními zeměmi se Japonsko své proti-křesťanské politiky nevzdalo. Roku 1868 sice slíbilo západním státům, že zaujme tolerantní přístup, realita se však od tohoto slibu lišila. Až po pádu šógunátu došlo k již zmíněnému roztroušení tří tisíců křesťanů z Urakami po celém Japonsku – a japonská vláda si za ním stála. Při jednání se západními státy roku 1870 Japonsko tvrdilo:

30 ROZMAN, GILBERT, MARIUS B. JANSEN, *Japan in transition from Tokugawa to Meiji*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1988, s.8

31 S pomocí dalších šesti knížectví. Jednalo se o jednotky z knížectví Ečizen, Tosa, Nagoja, Hirošima, Kóči a Fukui.;

EDWIN O. REISCHAUER, ALBERT M. CRAIG, *Dějiny Japonska*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012

32 Jiným jménem Jošinobu. Původem z Mita.

„Vláda rozhodně nejedná s křesťany krutě, a už v žádném případě se nejedná o žádný druh persekuce, jak prohlásila skupina vyslanců západních zemí. Je to opatření vyplývající jednoduše z nezbytnosti – osoby, které by byly nezvladatelné, pokud by žily společně ve vesnici Urakami, jsme oddělili a zajistili jim nové bydliště.“³³

Podle japonské strany se totiž urakamští křesťané chovali nepřátelsky a arogantně ke svému okolí a vyvolali mnohá pozdvižení. Mělo se za to, že pokud by takové chování bylo přehlíženo, nepokoje by pokračovaly a škody by utrpěl i zahraniční obchod.

Západní státy však měly opodstatněné důvody o japonském tolerantním přístupu pochybovat. Jedním z nich je obnovení veřejných oznamovacích tabulí se třemi edikty, tzv. *džósansacu*, které proběhlo 7. dubna 1868³⁴. Jedním z bodů vyhlášených na těchto tabulích bylo striktní zakázání křesťanství. Doslova se objevovalo v tomto znění: *„Zlá sekta křesťanství je tímto striktně zakázána jako v dobách minulých.“³⁵* Na stejnou úroveň jako vyznávání křesťanství přitom byly stavěny vraždy, žhářství či krádeže. Po obnovení *džósansacu* byl ještě téhož měsíce blízko západních rezidencí v Jokohamě k vidění také nápis označující křesťanství pojmem „hrozné náboženství“.³⁶ Zároveň ohlašoval nutnost každého člověka podezřelého z vyznávání křesťanské víry ohlásit příslušným autoritám. Západní země naneštěstí tyto „projevy tolerance“ nepochopily, považovaly je za urážku a vyžadovaly odstranění podobných nápisů a nařízení. 26. května dosáhly částečného úspěchu, když bylo z křesťanství sejmuto označení „zlé náboženství“. Zákaz se tedy nyní týkal zlých sekt a křesťanství.

3.1.1 Problémy nové vlády a východisko

Nová vláda byla zpočátku velmi nestabilní. Stále nad ní visel stín bývalého režimu. V roce 1868 vycházelo několik periodik zastávajících se tokugawského šógunátu. Jejich vydavatelé využili krátkého období svobody tisku, kdy šógunátní cenzura již nebyla v platnosti a nová vláda ji ještě nestihla vynutit. M. William Steele uvádí úryvek z dobových

33 YASUMARU YOSHIO, MIYACHI MASATO, *Nihon kindai šisó taikēi (Řada moderního japonského myšlení)*, sv. 5 *Šúkjō to kokka (Náboženství a stát)*, Iwanami šoten, Tokio, 2000

安丸良夫, 宮地正人、日本近代思想大系、宗教と国家、岩波書店、東京、2000, s.304

34 Poprvé bylo *džósansacu* užito roku 1664.; THOMAS W. BURKMAN, op. cit, s. 181

35 Tamtéž, s. 209

36 Tamtéž, s. 182

novin s názvem *Kóko šinbun* (江湖新聞) založených Fukučim Gen'ičiróem (1841-1906)³⁷, v němž se můžeme dočíst následující:

„Ani v nejmenším jsem nebyl proti argumentu „respektujme císaře“. Nebyl jsem proti ani když šógun navracel moc dvoru. Ale později jsem viděl, že politická moc není v rukách dvoru, nýbrž je v držení Sacumy a Čóšú. A tak, ačkoli se šógunát zhroutil, Sacuma s Čóšú se stali šógunátem dalším. Jelikož to bylo něčím, co se mi nelíbí a je v rozporu s cíli Restaurace, stalo se to filozofií stojící za Kóko šinbun.“³⁸

Články v podobném duchu se v tomto období objevovaly v hojném počtu. Vydavatelům šlo samozřejmě také o zisk, a tak se neváhali uchýlit k přehánění. Čím horší dopad měl článek na Sacumu a Čóšú, tím byl výtěžek vyšší.

Členové nově nastupující vlády si byli dobře vědomi, že samotná autorita císaře k ospravedlnění jejich moci stačit nebude. Opět, stejně jako u jimi nenáviděného šógunátu, se ideálním nástrojem pro tento účel stalo náboženství. Ačkoli strategie byla podobná té použité Tokugawy, tatáž doktrína nepřicházela v úvahu, buddhismus byl šógunátem pošpiněn. Nová vláda se tedy přiklonila k vyzdvihnutí pozapomenutého šintó. Jelikož hlavním heslem povstalců bylo obnovit moc císaře, šintó s jejich idejemi výborně korespondovalo. Rodová linie japonských císařů totiž odpradáвна odvozuje svůj původ od šintoistické bohyně Amaterasu no Ómikami – samotné bohyně Slunce.

3.2 Vztah buddhismu a křesťanství

Oficiální zákazy křesťanství vyhlášené vládou nebyly jediným nepřítelem, se kterým se toto náboženství muselo vyrovnávat. Poměrně silně se na jeho potírání podílelo náboženství jiné, a to buddhismus. Nicméně výtky buddhistů proti křesťanství pramenily zejména z touhy uchránit svou vlastní pozici v nepříznivé době. Buddhismus se dostal s koncem tokugawského šógunátu do nezáviděníhodného postavení. Nově nastupující vláda zahájila politiku tzv. *šinbucu bunri* (神仏分離, *odloučení šintó od buddhismu*). Pojem *šinbucu bunri* označuje snahu začínající vlády Meidži oddělit od sebe dvě téměř neoddělitelná

37 Vedoucí pro-tokugawský aktivista. Později založil také známé noviny Tókjó ničiniči šinbun (東京日日新聞). Ty ovšem již byly provládní – Fukuči se k nové vládě přidal roku 1870.; JANET HUNTER, *Concise Dictionary of Modern Japanese History*, University of California Press, 1984, s. 45

38 M. WILLIAM STEELE, *Edo in 1868. The View from Below*, Monumenta Nipponica, Vol. 45, No. 2 (Summer, 1990), s.136

náboženství – buddhismus a šintó. V období Tokugawa hrál buddhismus významnou roli. Šógunátní vláda jeho pomocí ospravedlňovala svou moc a zároveň udržovala kontrolu nad lidmi, proto pro ni byl vskutku nepostradatelný. Dle dlouholeté tradice každý buddhistický chrám zahrnoval také šintoistickou svatyni a nebylo neobvyklé, když byl mnich aktivní v rámci obou dvou.³⁹

Tendence ohrazovat se proti buddhismu se objevily již ke konci vlády tokugawského šógunátu. Od roku 1865 sílily anti-buddhistické nálady.⁴⁰ Buddhismus byl často kritizován konfucianisty, kteří ho považovali za pověřčivé a iracionální učení. Zpočátku nebyly proti-buddhistické aktivity záležitostí čistě ideologickou, spíše poskytovaly záminku pro konfiskování buddhistického majetku, který posloužil jako vítaná ekonomická pomoc celému knížectví. Až po restauraci Meidži byly tyto aktivity iniciovány centralizační politikou a národním učením (国学, *kokugaku*), spíše než konfucianistickým smýšlením.⁴¹ S odloučením šintó od buddhismu je také silně spjatý pojem *haibucu kišaku* (廃仏毀釈). Tímto názvem se označuje myšlenkový proud, jehož cílem je vypuzení buddhismu. Ačkoli nová vláda Meidži často prohlašovala, že politika odloučení šintó od buddhismu není zamýšlena ve smyslu boje proti buddhismu, realita té doby měla na buddhismus destruktivní vliv. Docházelo k ničení buddhistických chrámů, ničení posvátných objektů a konfiskování majetku. Mnoho mnichů ze zrušených chrámů bylo donuceno vrátit se ke svému laickému životu. Vinou *haibucu kišaku* byly napáchány nenapravitelné kulturní škody.

Není tedy divu, že se buddhisté snažili své náboženství před okolními vlivy ochránit. Snažili se vyzdvihnout význam buddhismu pro Japonsko a v kontrastu s tím poukazovali na nedostatky křesťanství. Mnoho z nich se spojovalo s vedoucími postavami šintó a konfucianismu za účelem pospinění křesťanské víry. Zavrhování křesťanství vyústilo v hnutí zvané *hadža kensei* (破邪顯正) – doslova „vyvrácení zlého náboženství a vyzdvižení poctivého učení“. Toto hnutí odsuzovalo křesťanskou víru jako heretické učení a zintenzivnilo v průběhu let 1882-1883.⁴² V rámci *hadža kensei* bylo napsáno množství děl napadajících křesťanství z buddhistického úhlu pohledu. Západní víra byla obviňována z toho, že japonskou veřejnost svádí pomocí lákavého pozlátka, které zahrnuje třeba západní vědu pro učence, deset Božích přikázání pro šintoistické a konfucianistické věřící nebo léky pro

39 MARIUS B. JANSEN, op. cit., s.351

40 <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1354> (SAKAMOTO KOREMARU, *Haibutsu kishaku*, 2007), naposledy navštíveno dne 5. července 2017

41 Nová vláda považovala za nutné vytvoření čistého šintoismu, který by vyhovoval její ideologii. 9. dubna 1868 proto zakázala zapojení buddhistických mnichů v šintoistických svatyních a vynutila segregaci buddhismu a šintoismu.; FUJII JINTARO, op. cit., s. 49

42 Tamtéž, s. 267

nemocné.⁴³

Japonský buddhistický filozof Inoue Enryō (1858-1919) byl jedním z nejvýznamnějších zastánců buddhismu a odpůrců křesťanství. Byl znechucen přemrštěnou mírou westernizace, zejména konverzí mnoha členů vlády ke křesťanství. Sám byl zapáleným nacionalistou a snažil se přeformulovat pojetí buddhismu tak, aby se stalo vhodnou alternativou západního náboženství. Zároveň poukazoval na zápory křesťanství. V září roku 1887 založil v tokijském chrámu *Rinšōin* (麟祥院) filozofický institut *Tetsugakukan* (哲学館) a zde propagoval studium buddhismu.⁴⁴

Dalším filozofem hájícím japonské národní zájmy byl Inoue Tecudžirō (1855-1944). Napsal knihu s názvem „*Kjóiku to Šúkjó no Šóto*“ (教育と宗教の衝突, *Kolize vzdělávání a náboženství*), vydanou roku 1893.⁴⁵ Inoue byl vlivným zastáncem vládní pro-císařské politiky v devadesátých letech, kdy se Japonsko začalo nacionalizovat. Tvrdil, že anti-nacionalistické křesťanství je v přímém rozporu s Císařským reskriptem o vzdělání⁴⁶, který je nacionalistického charakteru. Zároveň se podle něj křesťanství drží své sobecké ideje, že štěstí čeká na lidi až v příštím životě, čímž přirozeně odmítá synovskou oddanost, na níž jsou stavěny základy japonské morálky.

Stejný názor byl však propagován už o mnoho let dříve. Otis Cary se zmiňuje o pamfletu s názvem „*Nová esej o ochraně země*“ (*A New Essay on the Protection of the Country*), hojně rozšířeném okolo roku 1868, jenž rovněž obviňuje křesťanství z opomínání synovské oddanosti, která je „kořenem všech dobrých věcí“. Jeho autor se dokonce obává, že pokud by se křesťanství (které autor častuje jmény jako „hrozné náboženství“ či „nekromantická doktrína“) v Japonsku rozšířilo⁴⁷, došlo by k destrukci významných japonských památných míst, zrušení zákonů platných již od dávných dob, pošpinění císařské linie a nástupu zrádců k moci.

To, že křesťanství odporuje synovské oddanosti, se může zdát nelogické – vždyť jedno z deseti Božích přikázání zní „Cti otce svého a matku svou“. Autor to však vysvětluje tím, že ačkoliv toto přikázání existuje, na praktikování synovské oddanosti nijak nenaléhá, protože nejdůležitější je láska k Ježíši a rodiče důsledkem toho svou důležitost postrádají. Na důkaz cituje Ježíše, který řekl: „*Kdo miluje otce nebo matku víc nežli mne, není mne hoden*.“⁴⁸

43 FUJII JINTARO, op. cit., s.268

44 <https://www.britannica.com/biography/Inoue-Enryo> (*Inoue Enryō*, Written By The Editors of Encyclopædia Britannica), naposledy navštíveno dne 5.července 2017

45 FUJII JINTARO, op. cit., s. 270

46 O tomto dokumentu se ve své práci blíže zmiňuji v části 90. léta – nárůst nacionalismu.

47 Autor pamfletu se zaměřuje na protestantismus, ale v závěru dodává, že římskokatolická církev má nejnak zlou povahu.

48 OTIS CARY, 1909, op. cit., s. 95; Jedná se o výrok z Nového zákona (Evangelium podle Matouše, 10, 37)

Tématu desatera Božích přikázání se dotýká i obsah další brožurky vydané buddhistickými mnichy, v roce 1868 široce rozšířené v oblasti Kjúšú. Její název zní *„Historky z Nagasaki – příběh podvratné doktríny“*. Snad ani není třeba dodávat, že onou podvratnou doktrínou je křesťanství. Pamflet útočí na několik Božích přikázání. Například o šestém a osmém z nich tvrdí:

„Šesté říká: „Nezabiješ;“ jenže to znamená „Nezabiješ lidi vyznávající naše náboženství.“ Ale vraždí nejčestnější osoby a mimořádné muže, pokud nepatří k jejich náboženství.“

„Osmé říká: „Nepokradeš;“ ale obsazují jiné země a přivlastňují si je. Není to do nebe volající krádež?“⁴⁹

Dále se tento pamflet zabývá křesťany z Urakami, které nazývá „zlými lidmi“. Při jejich zadržení prý měli úředníci velký strach do vesnice vstoupit, ale čestní lidé ze sousední vesnice Niši vykonali svou povinnost a při zadržení pomohli. Křesťané z Urakami byli sice katolíci, protestanti jsou však dle názoru autora pamfletu rovněž nebezpečnou, a navíc velmi vychytralou doktrínou.

Křesťanům se samozřejmě podobné názory nezamlouvaly a také přicházeli s pokusy o vyvrácení buddhistického učení.

V takových těžkých chvílích musel buddhismus sebrat všechny síly a nakonec právě díky křesťanství a příchodu západní civilizace prošel obrodou. Vláda přísnou regulaci buddhismu opustila roku 1875.⁵⁰ Jeho vyznavači se přizpůsobili době, začali zakládat vysoké školy a změnili způsob vedení svých institucí. Reformovaný buddhismus převzal prakticky všechny moderní metody křesťanství užívané k propagaci křesťanské víry.⁵¹ Postupem času nevraživost mezi těmito dvěma náboženstvími vymizela a objevily se i případy, kdy byla svolná ke spolupráci. Důkazem toho může být náboženské shromáždění (戦時宗教家懇談会, *sendži šúkjóka kondankai*), které se odehrálo 16. května 1904 při příležitosti vypuknutí Rusko-japonské války. Zúčastnilo se ho 368 zástupců šintoismu, 747 buddhistů a 365 křesťanů, kteří touto formou chtěli vyvrátit spojitost války s rasou nebo náboženstvím.⁵²

49 OTIS CARY, 1909, op. cit., s. 91

50 ABE YOSHIA, *Religious Freedom Under The Meiji Constitution*, Wisconsin State University, Contemporary Religions in Japan, Vol.9:4, 1968, s. 338

51 MERRIMAN COLBERT HARRIS, *Christianity in Japan*, Cincinnati: Jennings and Graham, New York: Eaton and Mains, 1907, s. 26

52 Rusko se totiž názor, že válka s rasou nebo náboženstvím souvisí, snažilo naopak rozšířit.; FUJII JINTARO, op. cit., s.374-375

4 Změna přístupu počínající 70. léty 19. století

Pro postavení křesťanství v Japonsku bylo zásadní období sedmdesátých let 19. století. Po staletích nekompromisních zákazů a persekucí se k moci dostala nová vláda, jejíž hlavním cílem byla rapidní modernizace státu. 6. dubna 1868 nastupující vláda uveřejnila dokument zvaný *Císařská přísaha o pěti článcích* (五箇条の御誓文, *Gokadžó no goseimon*), ve kterém hlásá své plány. Mezi těmi se vyjímá zejména sbírání znalostí po celém světě s cílem zvýšení blahobytu uvnitř císařství.

První dekáda období Meidži je charakterizována nekritickým přijímáním všeho západního. Japonsko si najímalo západní odborníky z rozličných oborů (tzv. お雇い外国人, *ojatoi gaikokudžin*) za účelem osvojení západních znalostí a technologií. Ti v zemi požívali značné vážnosti a Japonsku jejich pobytem vznikaly velmi vysoké náklady. To je jedním z důvodů, proč se Japonci snažili získat své vlastní odborníky. Za účelem sbírání nových poznatků a napravení nerovnoprávných smluv uzavřených během minulého režimu Japonsko vyslalo na okružní cestu po západních zemích tzv. *Iwakurovo poselstvo*.

4.1 Iwakurovo poselstvo

Nově nastupující vláda toužila vybudovat moderní, úspěšný stát. Heslem celé modernizace se stalo tzv. *fukoku kjóhei* (富国強兵), neboli vybudování bohatého státu se silnou armádou. V počátcích období Meidži svými zásluhami proslulo Iwakurovo poselstvo, které se stalo hlavním prostředkem westernizace. Dvořan Tomomi Iwakura (1825-1883) se vydal s ostatními významnými postavami restaurace Meidži na cestu po Americe a evropských státech. Zajímavé je, že do plánu trasy nebyly zahrnuty jen nejvýznamnější západní mocnosti jako Amerika či Anglie, ale obsahoval také rozmanitou řadu dalších zemí, jako např. Belgie, Německo, Dánsko nebo Švýcarsko.⁵³ Celkově poselstvo čítalo 48 oficiálních členů – z nichž kromě Iwakury byly nejvýznamnějšími postavami Kido Kóin z Čóšú a Ókubo Tošimiči (1830-1878) ze Sacumy. Na cestu se společně s poselstvem vydalo také 54 studentů, kteří se po návratu do Japonska stali ve své rodné zemi vlivnými propagátory modernizace.⁵⁴

Prvním přáním Japonců v rámci Iwakurovy mise bylo dosažení nápravy nerovnoprávných smluv. Tyto smlouvy poskytovaly nespravedlivé výhody cizincům, naopak pro Japonce skýtal jen nevýhody. Protože platnost smluv nebyla určena specifickým datem,

53 IAN HILL NISH, *The Iwakura Mission in America and Europe, A New Assessment*, Japan Library, Curzon Press Ltd, 1998, s. 7

54 EDWIN O. REISCHAUER, ALBERT M. CRAIG, op. cit., s. 163

byly tedy doslova „věčné“. Náprava byla možná pouze v případě, že se na ní zúčastněné země vzájemně shodnou. To se však během průběhu Iwakurovy mise nepodařilo – Japonsko bylo stále považováno za necivilizované a barbarské. Revize nerovnoprávných smluv se tedy Japonci dočkali až v pozdních devadesátých letech 19. století.

Přesto vyslání Iwakurova poselstva v žádném případě nebylo zbytečné. Japonci, s pečlivostí jim vlastní, odpozorovali fungování cizích společností do posledních detailů. Zkoumali ekonomické i sociální podmínky západních zemí a všechny nové poznatky si zapisovali, aby je po návratu mohli využít. Nepříjemným bodem této mise bylo zejména uvědomění si skutečnosti, jak moc je Japonsko oproti západním státům zaostalé. Iwakurovo poselstvo vycestovalo z Japonska na podzim roku 1871 a zpět se vrátilo v roce 1873 – poněkud urychleně, neboť se členové vlády, kteří zůstali v Japonsku (jmenovitě Ókuma Šigenobu, Saigó Takamori a Itagaki Taisuke) svévolně rozhodli o vyslání trestné výpravy do Koreje.⁵⁵ Účastníci Iwakurovy mise si už byli vědomi své slabosti oproti západním státům, a tak cítili nutnost zmaření tohoto plánu.

Během své cesty také poselstvo zaznamenalo, jak moc je pro obyvatele západních zemí důležitá jejich víra, tedy křesťanství. Tento poznatek byl zásadní pro postavení křesťanství v Japonsku. Právě 24. února 1873 konečně došlo k odstranění urážlivých tabulí, oznamujících striktní zákaz křesťanství.⁵⁶ Jedním z faktorů, které uskutečnění této události napomohly, byl i případ Ičikawy Yeinosukeho, který byl i se svou ženou roku 1871 uvězněn a ačkoli jeho žena byla propuštěna, on ve vězení zemřel. Případ se donesl k Tomomimu Iwakurovi během jeho pobytu ve Washingtonu a nepochybně pozitivně ovlivnil situaci japonských křesťanů.⁵⁷ I západní země tuto událost považují za důležitý prvek při vývoji japonského křesťanství. V dopise z 1. září 1894 adresovaného asociaci japonských církví (tzv. *kumi-ai*) se mimo jiné píše: „*Křesťanství a jméno Ičikawy Yeinosukeho, jenž položil za svou víru vlastní život, nemluvě o ostatních, bude vždy zaujímat čestné místo v historii křesťanství v Japonsku.*“⁵⁸

4.2 Pozice křesťanů v hnutí Bunmei kaika

V prvních dekádách období Meidži se Japonsko uchýlilo k přejímání naprosto všeho západního. Při pohledu na západní země se oproti nim cítilo méněcenné, a tak se tyto země

55 EDWIN O. REISCHAUER, ALBERT M. CRAIG, op. cit., s. 144

56 ABE YOSHIA, 1978, op. cit., 132

57 ERNEST E. BEST, *Christian Faith and Cultural Crisis: The Japanese Case*, Leiden, E.J.Brill, 1966, s. 71

58 D.C. GREENE, J.L. ATKINSON, OTIS CARY, J.T. GULICK, G.M. ROWLAND, *A Letter to the Kumi-ai Churches*, Kyoto, Japan, 1894

staly pro Japonsko vzorem. V počáteční fázi modernizace Japonci nedokázali rozlišit, co je znakem vyspělé civilizace a co ne – a tak přejímali vše od organizace různých státních institucí až po západní jídlo nebo nejmenší módní doplňky. Nová vláda chtěla společnost zušlechtit, civilizovat ji, aby se Japonsko nemuselo cítit před ostatními státy zahanbeně. Japonsko toužilo smazat z paměti vše minulé a odstartovat novou historii. A tak v roce 1871 vláda započala politiku kulturní osvěty – hnutí s cílem civilizovat a osvětit Japonsko získalo název *Bunmei kaika* (文明開化). Japonská vláda se na jednu stranu snažila obnovit zašlou slávu císařství a navrátit se k tradicím (za tímto účelem vzniklo hnutí *fukko*, 復古 „Obnovme starověk“), ve jménu vybudování nové společnosti však nijak výrazně nezasahovala proti japonským intelektuálům, kteří se mnohdy od tradic odvraceli. Vše se dělalo ve prospěch modernizace – například se také v běžné řeči užívala fráze *kuni no tame* (国のため, „Pro zemi“). Japonsko prošlo centralizací, lidé byli pod značnou kontrolou, ale politika vůči západu zůstávala liberální.

Tato situace se ukázala být výhodnou také pro křesťanství. Jak již bylo řečeno, nejzásadnějším v historii japonského křesťanství se stal rok 1873, ve kterém byl formálně zrušen zákaz této víry v podobě vývěsných tabulí *džósansacu*. Nutno dodat, že Japonci tento čin vysvětlili s tím, že tabule už nejsou třeba, neboť jejich obsah je všem již dostatečně znám. O náboženské svobodě tedy zatím rozhodně nemůže být řeč – ta byla uzákoněna až v nové ústavě z roku 1889, avšak stoprocentní svobody náboženského vyznání se Japonsko dočkalo až po konci druhé světové války. Přesto se však misionáři této příležitosti horlivě chopili a aktivně se snažili Japonsko evangelizovat. Od roku 1873 zde mohli křesťané otevřeně provozovat misionářskou činnost.⁵⁹ Všechny skupiny protestantů se zúčastnily obracení Japonska na víru. A co se týče katolické církve, z té přijela kromě velkého počtu misionářů navíc i společnost jeptišek a dohromady byli tito katolíci aktivní v rozličných odvětvích jako je výchova a vzdělání, lékařská péče nebo společenské projekty.⁶⁰

Určitý strach misionářů však přetrvával. Tyto obavy dobře vyjadřují slova reverenda D. W. Wileyho, který ve své knize napsal: „*Samozřejmě, každý v roce 1873 předpokládal, že tato znovu-prosazování (zákazu křesťanství) přijdou brzy, ale uplynulo šest let a ještě nepřišla.*“⁶¹ Předsudky Japonců vůči křesťanství byly stále přítomné – to je koneckonců po letech omezování přirozené – ale křesťanství si již postupně budovalo svou stálou pozici v

⁵⁹ Do té doby zahraniční misionáři na japonském území ovšem také provozovali evangelizační aktivity - nezákonně, ale japonská vláda nad nimi s přihlédnutím na důležitost, jakou západní země svému náboženství přikládaly, často přivírala oči. Shovívavá však byla vskutku pouze k cizincům, Japoncům hlásícím se ke křesťanství až do roku 1873 reálně hrozil i trest smrti.

⁶⁰ GONOI TAKASHI, op. cit., s. 272

⁶¹ D.W. WILEY, *CHINA AND JAPAN: A Record of Observations*, Hitchcock & Walden, 1879, s. 465

této společnosti. Přibližně po deseti letech strach a nedůvěra opadly a křesťanství se stalo předmětem zájmu mnoha Japonců.⁶²

4.3 Misionáři v pozici morálních vzorů

Období Meidži bylo snad ve všech oblastech velmi turbulentní dobou. A právě náboženství tehdy procházelo nejbouřlivější etapou v celých japonských dějinách. V japonské společnosti byl odedávna vyvinutý jedinečný vztah mezi svrchovanou mocí a národními interními hodnotami.⁶³ Vnitřní a vnější sféra nebyly nikdy odděleny. Lidé si tudíž zvykli, že morálka je záležitostí veřejnou spíše než soukromou, a že stát udává, co je nebo není správné. Situace se ale společně s otevíráním Japonska světu začala měnit. Země byla nucena reagovat na tlaky zvenčí a zároveň musela řešit vlastní problémy. Roku 1871 došlo ke zrušení feudálního systému a tím pádem i narušení fungování japonské společnosti. Lidé najednou ztráceli svá původní postavení a začali tápat v hodnotách. Tento stav se dá označit jako jakási „morální anarchie“⁶⁴. Na scéně se v tuto chvíli objevily hodnoty západní. Západní model se však od japonského diametrálně odlišuje. Vnitřní a vnější sféra je od sebe striktně oddělena, stát v oblasti interních hodnot zaujímá neutrální pozici. Pojmy jako je pravda nebo spravedlnost tedy přísluší k posouzení výhradně církvi, jiným sociálním skupinám či jednotlivcům.

Proti hodnotové nejistotě této doby se postavily protichůdné síly. Na jednu stranu existovala snaha oživit tradiční hodnoty založené na císaři a principech *bušidó* (武士道, *cesta válečníka*), na stranu druhou zde byli japonští intelektuálové, kteří měli zkušenosti se Západem a chtěli podle tamějšího vzoru vychovat novou generaci nezávislou na císaři nebo státu, vytvářející si své vlastní hodnoty a ideje.

Do tohoto střetu tradičních a západních hodnot přirozeně významnou měrou zasáhlo křesťanství, na jehož základě západní země stavěly svůj hodnotový systém. Jelikož se křesťanští misionáři dostali do Japonska hned v počátcích konce izolace země (tedy přibližně v polovině 19. století), stihli si zde za tu dobu vybudovat určitou pozici. I přesto, že stále platil zákaz křesťanství a misionáři nemohli otevřeně provádět evangelizační činnost, dokázali k sobě přilákat mnohé Japonce.

Japonsko je oproti ostatním zemím výjimečné tím, že mezi evangelizovanými lidmi byli zejména lidé pocházející ze středních nebo vyšších vrstev. V okolních zemích většinou

62 MERRIMAN COLBERT HARRIS, op. cit, s. 35

63 NISHIKAWA YUKIKO, *Japan's Changing Role in Humanitarian Crises*, Routledge, Abingdon, Oxon, 2005, s. 43

64 Tamtéž, s. 47

přestupovali na novou víru hlavně lidé původu nižšího. Významným faktorem je zde právě výjimečnost tehdejší japonské situace. V souvislosti s probíhající westernizací lidé prahli po poznatcích ze Západu. Samurajové, kteří po restauraci Meidži přicházeli o své původní postavení doufali, že skrze osvojení si západních znalostí dokáží zlepšit svou pozici v nové společnosti.⁶⁵ A právě prostřednictvím misionářů se k takovým znalostem dal jednoduše získat přístup – například pro výuku angličtiny by se ideálnější nástroj jen těžko hledal. Četní misionáři, zejména mezi těmi prvními, co se do Japonska dostali, měli dobré vzdělání a navíc silnou osobnost. Samurajové, kteří se pak dostali pod jejich vliv, se často rozhodli ke křesťanství konvertovat. Nutno dodat, že je řeč hlavně o protestantismu - křesťanství v období Meidži bylo celkově spíše protestantské a soustředilo se do okolí měst.

Samurajům bylo křesťanství blízké i z hlediska morálky - po bližším seznámení s ním našli mnohé podobnosti mezi křesťanstvím a etickými zásadami, které sami vyznávali.

Samurajové se řídili etickým kodexem zvaným bušidó. Ten v sobě mísí principy japonské národní tradice, šintoismu a filozofie zen buddhismu a konfucianismu. Nejmocnější filozofické doktríny si bušidó propůjčilo právě od posledně jmenovaného konfucianismu. Jedním ze základních pojmů konfucianismu a zároveň první z pěti konfucianistických ctností je *ren* (čínsky 仁, *humánnost*), zakládající se na principu lidskosti.⁶⁶ V podstatě hlásá, že „všichni lidé jsou bratři“.⁶⁷ Dále se mezi principy bušidó řadí například respekt k rodičům, ostatním lidem a povinností je pro samuraje i laskavost a spravedlivost. Křesťanství i bušidó tedy očividně vyzdvihují humánnost mezi zásadní prvky svého učení. Pro samuraje v období Meidži byla také při konverzi ke křesťanství velmi důležitým aspektem věrnost svému pánovi. Jelikož se poměry v Japonsku změnily, samurajové již žádné pány neměli a tak tápali ve svém dalším osudu. Křesťanství pro ně představovalo alternativu – svůj blízký vztah k pánovi mohli zaměnit za osobní vztah s Bohem. Proto se u samurajů dočkali uznání zejména protestantští misionáři, neboť protestantismus klade velký důraz právě na individuální vztah s Bohem. Navíc jim vyhovovalo například to, že protestantský způsob čtení Bible se silně podobal čtení čínské klasiky⁶⁸. Pro mnoho japonských studentů se pak křesťanství zdálo naplněním konfucianismu a doufali, že skrze své interpretace této víry dodají novou platnost konfuciánské tradici.⁶⁹

65 JOHN F. HOWES, *Japanese Christians and American Missionaries*, in Marius Jansen, ed., *Changing Japanese Attitudes toward Modernization*, Tokyo, Tuttle, 1965, s.347

66 Toto patero konfuciánských ctností je považováno za tak stálé a neměnné, jako jsou zákony přírody. Vyjma humánnosti sem patří ještě spravedlivost (義, *yì*), slušnost/obřadnost (礼, *lǐ*), moudrost (智, *zhì*), a věrnost (信, *xìn*).; XINZHONG YAO, *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000, s. 34

67 NISHIKAWA YUKIKO, op. cit., s. 35

68 Jedna z nedílných součástí klasického konfuciánského vzdělání.; JOHN F. HOWES, 1965, op. cit., s. 345

69 Tamtéž, s.347

Ale jen podobnost s japonskými principy sama o sobě by nejspíš Japonce o přestupu ke křesťanství nepřesvědčila. Významnou úlohu hraje zejména lidský faktor. V našem případě misionáři, kteří díky své osobnosti dokázali mnohé oslovit. Přiblížme si tedy krátce alespoň dva z těch nejvýznamnějších.

4.3.1 Guido Verbeck

Guido Verbeck (1830-1898; rozený Guido Herman Fridolin Verbeek) byl holandský protestantský duchovní, pedagog a politický poradce. Velkou část života strávil ve Spojených státech amerických. Roku 1859 dorazil do Nagasaki jakožto tzv. *ojatoi gaikokudžin* a stal se významným poradcem japonské vlády. Stal se jediným misionářem, který dostal možnost být oficiálním rádcem nejvyšších japonských vládních orgánů. Navíc byl i vyznamenán samotným císařem za službu prokázanou japonské vládě.⁷⁰

Jednou z největších zásluh, které si Verbeck může připisovat, je návrh na vyslání poselstva, které by sbíralo v zahraničí nejrůznější poznatky. Tohoto úkolu se neujal nikdo jiný než již dříve zmíněné Iwakurovo poselstvo, jehož činnost velmi pomohla celkové modernizaci Japonska. Verbeck také například podpořil založení systému prefektur (místo dřívějších knížectví).

Verbeckova misionářská činnost zpočátku spočívala zejména v přípravných pracích a budování důvěry Japonců v křesťanství. Jeho počáteční působení ovlivnila také rodinná tragédie. V lednu roku 1860 se Verbeckovi a jeho manželce narodila dcera Emma. Jakožto první křesťanské dítě narozené na japonském území byla pokřtěna jménem Japonica. Emma však již v únoru téhož roku zemřela.⁷¹

Protože otevřená misionářská činnost nebyla kvůli zákazu křesťanství možná, Verbeckovým hlavním zaměstnáním se stalo vyučování angličtiny. O tu byl v této době z japonské strany ohromný zájem a tak Verbeck rozhodně netrpěl nedostatkem studentů. Již od svého příjezdu do Nagasaki pracoval s mladými samuraji z knížectví Čóšú, Sacuma, Tosa a Saga. Mnoho z nich se posléze účastnilo svržení tokugawského šógunátu a při vytváření nové vlády na svého učitele angličtiny nezapomněli a učinili ho svým poradcem.

I když Verbeck trávil velké množství času vyučováním angličtiny, pilně se věnoval také studiu japonštiny. Jeho syn William narozený v lednu roku 1861 dokonce mluvil lépe

---

70 JAMES MITCHELL HOMMES, *Verbeck of Japan: Guido F. Verbeck as Pioneer Missionary, Oyatoi Gaikokujin, and "Foreign Hero"*, MA, University of Pittsburgh, 2014, s.285

71 http://www.uwosh.edu/home_pages/faculty_staff/earns/verbeck.html (LANE R. EARNS, *A Miner in the Deep and Dark Places: Guido Verbeck in Nagasaki, 1859–1869*, Crossroads 5, Autumn 1997)

japonsky než anglicky (již okolo druhého roku věku).⁷²

V roce 1862 Verbeck založil hodiny pro studium Bible pro čtyři studenty, avšak sám připouštěl, že tam možná docházeli pouze kvůli tomu, že je učil angličtinu.⁷³ Od té doby se počet docházejících na tyto hodiny zvyšoval.

Největším misionářským úspěchem Dr. Verbecka v rámci několika let se stalo pokřtění dvou japonských mužů, Muraty Wakasy no Kamiho a jeho bratra Ajabeho, roku 1866.⁷⁴ Wakasa náhodně našel Bibli plující na vodě. Když se od jistého Holanďana dověděl, o jakou knihu se jedná, vzbudilo to v něm zvědavost a poté se i s ostatními muži začal věnovat jejímu studiu. Projevený zájem o Bibli nakonec vyústil právě v jeho pokřtění doktorem Verbeckem, jenž se stal jeho učitelem.

Verbeck se stal ale i terčem kritiky. V pamfletu „Historky z Nagasaki – příběh podvrtné doktríny“ byla část textu věnována i jeho působení a dokonce se zmínila i o jeho ženě. To se Verbecka velice dotklo a snažil se vyvrátit všechny zde obsažené výtky namířené proti protestantismu. Nechal se ale také slyšet, že námitky proti katolíkům jsou smutnou pravdou.⁷⁵

Dr. Verbeck zůstal v Japonsku až do konce svého života (zemřel v Tokiu) a stal se jedním z nejslavnějších a nejuznávanějších cizinců v Japonsku.

4.3.2 Leroy Lansing Janes

Dalším z významných misionářů, který ale skutečným misionářem v podstatě ani nebyl, je kapitán Leroy Lansing Janes (1838–1909). Tohoto veterána z občanské války do Japonska doporučil výše zmíněný Dr. Verbeck. Janes přijel roku 1871 do japonského Kumamota a stal se učitelem na *Kumamoto Jógakkó* (熊本洋学校), nově založené škole zahraničních studií. Že se dostal zrovna do Kumamota není náhodou, předurčila ho k tomu právě jeho činnost v armádě. Kumamoto toužilo vybudovat moderní armádu a mít za vyučujícího zkušeného amerického vojáka pro něj tudíž bylo velmi výhodné.

Janes byl oddaným křesťanem a pro svou víru dokázal nadchnout i nejednoho ze svých studentů. Zřejmě právě proto, že byl jen laickým věřícím, působil na své okolí velmi přesvědčivě. Jeho studenty byli mladí samurajové, z nichž třicet pět nejlepších zformovalo tzv. *Kumamoto bando* (Kumamotskou skupinu). Mezi členy tohoto seskupení patřili i různí

---

72 Mimochodem Verbeckova druhá dcera, narozena roku 1863, byla pojmenována stejně jako dcera první, tedy Emma Japonica Verbeck.; Tamtéž

73 JAMES MITCHELL HOMMES, op. cit., s. 287

74 Tamtéž, s. 291

75 LANE R. EARNS, op. cit. (http://www.uwosh.edu/home_pages/faculty_staff/earns/verbeck.html)

intelektuálové a publicisté.⁷⁶ Jednalo se o křesťanské samuraje, obrácené na víru kapitánem Janesem. Tito mladí muži byli připraveni trpět, dokonce i obětovat své životy, aby napomohli osvícení svých krajanů kázáním Božího slova. To dali najevo formou veřejného podepsání přísahy, jíž se k tomuto cíli zavázali. Stalo se tak 30. ledna 1876.⁷⁷

Členové Kumamoto bando nemuseli na plnění obsahu svého slibu dlouho čekat. Byli kritizováni⁷⁸, perzekvováni a sám Janes byl ještě roku 1876 propuštěn ze školy.⁷⁹ Škola Kumamoto Jógakkó byla zavřena. Janesovi studenti se poté povětšinou odebrali na kjótskou univerzitu Dóšiša, založenou zapáleným propagátorem křesťanství Niišimou Džóem (1843-1890).

Kumamotská skupina se vyznačovala silným nacionalistickým cítěním⁸⁰ a přispěla i k pozdější celkové nacionalizaci Japonska. Její členové prošli klasickým konfucianistickým vzděláním a i po přijetí křesťanství se neoddali čistě své nové víře, nýbrž ji propojovali právě s konfucianismem. V 80. letech, kdy Japonsko prošlo vlnou liberalismu a racionalizace, se některé z vedoucích osobností skupiny oddaly pochybnostem a ztratily svou víru.⁸¹ Mezi nejvýraznější členy Kumamotské skupiny patří například Kozaki Hiromiči (1856-1938) či Ebina Dandžó (1856-1937).

Podobným způsobem jako *Kumamoto bando* došlo i ke zformování tzv. „*Sapporo bando*“ (*Sapporské skupiny*). Ta vznikla díky působení Dr. Williama Smithe Clarka (1826-1886), který roku 1876 přicestoval na Hokkaidó, aby se zde stal prezidentem nově založené Sapporské zemědělské univerzity.⁸² Clark v Japonsku strávil pouhých několik měsíců, ale na své studenty měl ohromný vliv. Dokázal je nadchnout pro víru až do té míry, že uvěřili, že křesťanství je středem západní civilizace a tudíž i nutností při přerodu Japonska.⁸³ 5. března

76 MARIUS B. JANSEN, op. cit., s. 461

77 SHUMA IWAI, *Syncretism of Christian Samurai at the Kumamoto Band in Japan: Fulfillment of Confucianism in Christianity*, in: AFE ADOGAME, SHOBANA SHANKAR, *Religion on the Move!: New Dynamics of Religious Expansion in a Globalizing World*, BRILL, 2012, s. 121

78 Otec jednoho ze studentů dokonce vyhrožoval, že svého syna zavraždí, pokud se víry nezřekne. Některé matky zase za stejným účelem vyhrožovaly svou sebevraždou. Zajímavostí je, že právě tyto matky pak samy ke křesťanství konvertovaly.; GEORGE E. MOORE, *Samurai Conversion: The Case of Kumamoto*, Asian Studies, University of the Philippines, 1966, s. 46, 48

79 Avšak když před složením přísahy dával Janes studentům biblické lekce, úřady proti tomu nic nenamítaly, neboť (nesprávně) předpokládaly, že tyto lekce studenty přesvědčí o hlouposti křesťanství.; MARIUS B. JANSEN, op. cit., s. 464

80 SHUMA IWAI, op. cit., s. 113

81 ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 72

82 Dr. Clark do té doby vedl Massachusettskou zemědělskou univerzitu. Do Japonska byl pozván novou vládou jako ojatoi gaikokudžin za účelem přenosu amerických znalostí týkajících se zemědělství, nakonec se zde ale prosadil i jako schopný misionář. Proslavil se výrokiem proneseným směrem ke studentům doprovázejícím ho k bráně, když opouštěl Sapporskou univerzitu, znějícím: „*Hoši, bud'te ctížádostiví (jako tento starý muž – většinou se cituje pouze první část)!“ („Boys, be ambitious (like this old man)!“)*; MARIUS B. JANSEN, op. cit., s. 465

83 Tamtéž, s. 465

1877 třicet jedna jeho studentů podepsalo „*Slavnostní smlouvu věřících v Ježíše*“ sepsanou samotným Clarkem.⁸⁴ Pod působením náboženstvím silně prodchnuté atmosféry, která na škole panovala, následně křesťanství přijali téměř všichni studenti z obou dvou ročníků (škola měla jen dva). Přibližně polovina konvertitů se později své víry zřekla. Zbytek zformoval již zmíněnou Sapporskou skupinu, mezi jejíž členy patřily i významné křesťanské osobnosti jako je Učimura Kanzó (1861-1930) nebo Nitobe Inazó (1862-1933).

---

84 JOHN MCGILVREY MAKI, *A Yankee in Hokkaido: The Life of William Smith Clark*, Lexington Books, 1996, s. 181

5 Postavení křesťanských církví

5.1 Katolická církev

Postavení katolické církve v moderním Japonsku bylo silně ovlivněno jejím dřívějším zdejším vývojem. Po příjezdu Sv. Františka Xaverského roku 1549 položil katolicismus na japonském území své základy. Poté po staletí docházelo ke stíhání křesťanů za jejich víru. Křesťanství se zde zachovalo jen díky skrytým křesťanům, kteří ho tajně ve svých rodinách předávali z generace na generaci.

Japonské katolické vody se rozvířily opět až v polovině 19. století, kdy se západní země začaly usilovně pokoušet o navázání styků s Japonskem. I přes přísný zákaz křesťanství se brzy do země dostali různí misionáři. Těmi katolickými byli zpočátku zejména Francouzi. Přijeli do Japonska hned po nabytí platnosti Francouzské smlouvy uzavřené s Japonskem, v roce 1859. Mezi nimi se do historie bezpochyby nejsilnější čarou zapsal otec Bernard Petitjean se svým „objevením skrytých křesťanů“, po němž za pár let následoval již zmíněný případ čtvrtého urakamského pronásledování. Perzekuce křesťanů vyvolala u západních zemí obrovský odpor, avšak jasné dohodnutá pravidla jako první porušili cizí misionáři. Tudíž Japonci byli v podstatě v právu, nicméně neměli dostatek možností k odporu (museli západním zemím ustupovat zejména kvůli nápravě nerovnoprávných smluv) a postupně byli Západem dotlačeni k odstranění tabulí vyhlášujících zákaz křesťanství. Od této doby, tedy roku 1873, bylo křesťanství tiše tolerováno.

Arogantním přístupem byli v Japonsku katolíci známí i při konverzi nových věřících, o niž usilovali za každou cenu. Z důvodu své zpupnosti a agresivního chování byli katoličtí misionáři přirozeně neoblíbeni (na rozdíl od protestantů, jimž se díky střídmejšímu přístupu dařilo v Japonsku lépe).

Dalším faktorem odporujícím uchycení katolíků v Japonsku je odlišný systém hodnot. To se projevilo zejména v době, kdy v Japonsku začalo sílit nacionalistické cítění. Japoncům se příliš nezamlouvalo vyzdvihování církve nad stát, upřednostňování duchovna před současným vládcem ani oddanost zahraničnímu papeži.⁸⁵

Přes to všechno katoličtí misionáři dosáhli v Japonsku určitých úspěchů. Jejich životní styl se odlišoval od protestantského. Poslání katolických misionářů vyžadovalo život v chudobě a to jim při evangelizování Japonska výrazně pomohlo. Dokonce ti nejchudší misionáři zde zaznamenávali největší úspěchy. Chudobou se totiž poměrně snadno dokázali přiblížit taktéž nemajetným nižším vrstvám japonského obyvatelstva. Tuto nižší vrstvu

---

⁸⁵ ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 49

představovali zejména vesničané, a proto se katolická církev uchýtila především na venkově.

S chudobou zřejmě souvisí i filantropické cítění, jímž katoličtí misionáři hojně oplývali. Velmi výrazně se angažovali v oblasti charity. Udržovali v chodu dvacet jedna sirotčinců, díky kterým pomohli tisícům dětí.⁸⁶ Dále se starali o staré, nemocné i ostatní lidi v nouzi. Například když v roce 1902 vypukl ve třech severních japonských provinciích hladomor kvůli neúrodě rýže, katolický biskup Alexandre Berlioz (1852-1929) upozornil na nouzi jím zasažených lidí, načež jim na pomoc desítkami tisíců jenů přispěli jak cizinci, tak Japonci ze všech koutů země (včetně císaře).⁸⁷ Naopak o něco méně se katoličtí misionáři zasazovali v oblastech vzdělávání nebo publikací.

Nicméně celkově katoličtí misionáři byli svému poslání naprosto oddáni a statečně čelili různým předsudkům, jež s nimi byly spojovány.

5.2 Pravoslavná církev

Další církví, kterou se chystám zabývat, je církev pravoslavná – přesněji řečeno Řecká ortodoxní církev⁸⁸. Ta sice svým působením v Japonsku žádných větších změn nedosáhla, ale i přesto stojí za zmínku. A to zejména díky jedinému muži jménem Ivan Dimitrovič Kasatkin (1836-1912). Po vysvěcení přijal jméno Nikolaj, pod kterým je všeobecně znám. Přijel do Japonska jako náhrada za kaplana na Ruském konzulátu v Hakodate. Dorazil sem v červnu roku 1861⁸⁹, ve svých čtyřiaadvaceti letech. Jeho předchůdce zde pobýval od roku 1859, ale ze zdravotních důvodů byl nucen svou funkci opustit. Zato Nikolaj byl mladý a horlivý. Už delší dobu se zajímal o Japonsko a toužil předávat Boží slovo lidem, ke kterým se ještě nedostalo. Po příjezdu do Hakodate neměl příliš povinností, a tak se ponořil do studia japonštiny. Věnoval této činnosti několik let a jeho úsilí se neminulo účinkem. Stal se jedním z nejlépe mluvících cizinců žijících v Japonsku. Později se díky tomu mohl věnovat překladům četných náboženských textů. Mezi těmi se vyjímá Nový Zákon, ale i ostatní důležitá literatura využívaná církví byla připravena Nikolajem a jeho pomocníky. Právě díky rozsáhlému šíření Bible a ostatní křesťanské literatury byla pravoslavná církev v některých ohledech progresivnější než církev římskokatolická.

Prvním člověkem obráceným na víru byl buddhistický mnich, který za Nikolajem přišel s úmyslem ho kritizovat. Místo toho však ke křesťanství přestoupil. Pokřtěn byl roku

⁸⁶ ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 51

⁸⁷ JOHN HYDE DE FOREST, *Sunrise in the Sunrise Kingdom*, New York : Young People's Missionary Movement of the United States and Canada, 1909, s. 137

⁸⁸ Pod japonským názvem *Harisutosu Sei Kjókai* (ハリストス正教会).

⁸⁹ OTIS CARY, *History of Christianity in Japan: Roman Catholic, Greek Orthodox and Protestant Missions*, Tuttle Publishing, 1987, Part II – The Greek Orthodox Mission, Chapter XIV. (nečíslováno)

1866.⁹⁰

V roce 1871 otec Nikolaj přesídlil do Tokia (mezitím se roku 1869 vrátil do Ruska, kde si prosadil založení japonské misie). Poté se roku 1879 opět vrátil do Ruska, kde byl vysvěcen na biskupa Řecké církve v Japonsku. Zároveň zde sháněl finance na výstavbu katedrály v Tokiu. Ty se díky mnoha štědrým dárcům podařilo dát dohromady a vznikla krásná budova nesoucí jméno „Katedrála vzkříšení“. Hovorově se jí však v Tokiu říkalo jednoduše „Nikolaj“.⁹¹ I to je příkladem Nikolajova vlivu. Navíc byl otec Nikolaj i vzorem všech ctností – vynikal v sebekázni, pracovitosti a svůj život vedl velmi střídmě.

Stejně jako se katolická církev musela vypořádávat s všemožnými předsudky, také pravoslavná církev neměla v Japonsku na různých ustláno. Rusové byli podezříváni ze skrytého propojování politických zájmů s šířením svého náboženství. To také představovalo hlavní důvod, proč otec Nikolaj nepracoval s téměř žádnými Rusy a soustředil se výhradně na Japonce. Jeho cílem bylo vytvořit čistě japonskou církev prostřednictvím samotných Japonců. Nesnažil se přivést do Japonska žádné cizí zvyky, vyjímaje ty neodlučitelně spjaté s křesťanstvím.

Jak již bylo řečeno, pravoslavná církev se v Japonsku nijak výrazně neuchytila. Ovšem ne vždy to tak všem připadalo. Otis Cary se zmiňuje o francouzském misionáři M. Mermetovi, jenž byl při své návštěvě Hakodate roku 1861 rozčarován z rostoucího vlivu Rusů. Prý se rozmáhají všude, kam se člověk podívá, hovoří dokonce o „armádě popů“.⁹² Mermet však měl spíše jen „velké oči“ pramenící z prostého strachu z konkurence.

5.3 Protestantská církev

Zbývající křesťanskou církví působící v Japonsku je církev protestantská. Právě ta zde zaznamenala největší úspěchy. Její nejvýraznější zvláštností byla sorta lidí konvertujících k této odnoži křesťanství. Na rozdíl od katolické církve, úspěšné zejména na japonském venkově, se protestantská církev uchytila především v oblasti měst. A místo chudších, méně vzdělaných lidí na svou víru obracela hlavně osoby pocházející ze střední a vyšší vrstvy s vyšším vzděláním, z nichž mnozí byli samurajové. Údajně se říkávalo, že protestantismus je náboženstvím vyšších vrstev a katolictví náboženstvím pro lidi⁹³. Na rozdíl od katolíků protestanti nelpěli na životě v chudobě a s klidnou myslí si užívali vlastních domů a dalšího pohodlí.

---

90 ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 52

91 Tamtéž, s. 54

92 OTIS CARY, 1987, op. cit., Chapter XIV.

93 ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 51

Protestanti byli často najímání japonskou vládou jako ojatoi gaikokudžin. Měli tak poměrně prominentní postavení a z toho samozřejmě plynuly i určité výhody – Japonci si je museli pro svůj vlastní užitek trochu předcházet.

Evangelíci se široce angažovali v oblasti vzdělávání i publikací. K misionářům buď přicházeli Japonci sami od sebe (s cílem naučit se anglicky nebo získat různé západní znalosti) nebo se s nimi dostali do styku například ve školách v roli jejich studentů. A právě ve školách dokázali protestanti na své studenty velmi silně zapůsobit. První misionáři byli často osobití a charismatičtí, navíc pracovali s mladými lidmi, jež mohli poměrně snadno tvarovat k obrazu svému. Mnozí z těchto studentů se později prosadili jako členové nové vlády nebo významní japonští myslitelé.

Dobré vzdělání protestantských konvertitů však skýtalo (alespoň z pohledu misionářů) i stinné stránky. Japonští věřící toužili po intelektuálním naplnění, kterého se jim s postupem času dostávalo méně a méně. Pozdější misionáři ztráceli na kvalitě (například neprojevovali značnou snahu osvojit si japonský jazyk) a neposkytli Japoncům odpovědi na otázky, ve kterých tápali. Japonci přístup zahraničních misionářů považovali za nedostatek respektu a mezi oběma stranami docházelo k rostoucím neshodám. A. Hamish Ion jako nejzávažnější konflikt mezi americkými misionáři a vedením japonských křesťanů uvádí krizi na týkající se kjótské univerzity Dóšiša z roku 1895, kdy se univerzity na úkor misionářů svévolně zmocnila asociace japonských církví (*kumi-ai*).⁹⁴

Významnou událostí je také dosažení finanční nezávislosti japonských křesťanů na amerických misionářích. První pokus o osamostatnění učinil v sedmdesátých letech 19. století Paul Sawajama, pionýr „soběstačných misí“ (*džikjú dendó*).⁹⁵ Jeho snahy pramenily pouze z duchovního přesvědčení - nelíbilo se mu, že japonští konvertité na cizí misionáře nahlíželi jako na nadřazené kvůli tomu, že na nich byli ve všech ohledech závislí. Připadalo mu, že se to neshoduje s křesťanským učením, v žádném případě jeho motivem nebyly peníze nebo národnost. Tento pokus však nakonec nebyl úspěšný. V dalších letech přišly pokusy další, již úspěšné, avšak ty již byly motivovány nacionalismem.

5.4 Autorita cizích náboženských institucí

Zahraniční misionáři se v Japonsku angažovali v rozmanitých odvětvích. Stejně jako u

---

94 Tyto neshody pramenily zejména z rozdílného pohledu na správné pojetí křesťanského vzdělávání.; A. HAMISH ION, *The Cross and the Rising Sun: The British Protestant Missionary Movement in Japan, Korea and Taiwan, 1865-1945*, Wilfrid Laurier Univ. Press, 2009, s. 33

95 ANESAKI MASA HARU, *History of Japanese Religion: With Special Reference to the Social and Moral Life of the Nation*, Charles E. Tuttle Company, Japan, 1963, s. 343

všech misionářů moderní doby se jejich činnost dá rozdělit do pěti hlavních oblastí: práce evangelizační, edukační, lékařské, literární a filantropické.⁹⁶ Misionáři svými aktivitami dokázali v mnohém vylepšit stav japonské společnosti a významně přispět k celkové modernizaci země.

Japonský systém fungování společnosti nebyl dosud kvůli izolaci země ovlivněn v podstatě žádnými cizími vlivy. Od systémů zavedených v moderních západních zemích se podstatně lišil. Jak jsem okrajově zmínila již dříve, v oblasti morálky se japonští obyvatelé zaměřovali spíše na své blízké okolí a s širší společností si příliš hlavu nelámali. I mírumilovní buddhisté uctívali zvířata, zatímco lidé byli schopni ponechat v utrpení. S příchodem misionářů se však Japonci naučili soucítit se všemi lidskými bytostmi. I buddhisté později začali misionářské praktiky v mnohém napodobovat.

Misionáři na japonském území založili množství institucí pomáhajících chudým, osiřelým, nemocným i pokleslým. Věnovali se propuštěným vězňům, z nichž mnozí se později stali křesťany.⁹⁷ Křesťané tedy zakládali domovy pro propuštěné vězně, dále domovy pro staré lidi, sirotčince (nejznámějším je Okajamský sirotčinec), školy pro chudé, Ainuy⁹⁸ i útočiště pro nevidomé.⁹⁹

Zdůraznění si zaslouží práce misionářů s malomocnými lidmi. Těch se v Japonsku vyskytovaly desítky tisíc. Hlavní zásluhu na pomoci takto postiženým nese slečna Hannah Riddle, jež svým plánem na výstavbu areálu pro lidi trpící leprou významně přispěla k vymýcení této nemoci. Za své přičinění si dokonce vysloužila vyznamenání od samotného císaře, tzv. „Modrou stuhu“.

Misionáři také zastávali úlohu šířitelů vzdělání. Ze začátku se misijní školy těšily velké oblibě díky možnosti výuky angličtiny a západních zvyků. Po pominutí největšího nadšení pro všechno západní byly naopak stejné školy kritizovány jako prostředek příliš rychlé westernizace. Pak se však situace uklidnila a misijní školy byly přijímány jako centra pozitivních intelektuálních i morálních vlivů.¹⁰⁰

Vznikl počet chlapeckých škol, avšak největším přínosem misionářů v oblasti vzdělávání bylo zkvalitnění vzdělání ženského. Během prvních let trvání nového Japonska vzdělávání žen spočívalo téměř výhradně v rukách křesťanských misionářů.

Zmínku si zaslouží ještě misionářská činnost na poli medicíny. Někteří misionáři byli

---

96 JOHN HYDE DE FOREST, op. cit., s. 113

97 Hodí se poznamenat, že v některých věznicích bylo povoleno množství křesťanské literatury.

98 Ainuové jsou japonské etnikum původem z nejsevernějšího japonského ostrova Hokkaidó. Japonci na ně nahlíželi s předsudky a byli vystavováni i diskriminaci.

99 JOHN HYDE DE FOREST, op. cit., s. 139

100 ERNEST W. CLEMENT, op. cit., s. 125

schopnými lékaři¹⁰¹, čímž si mezi Japonci vysloužili úctu. V roce 1887 Dr. J.C. Berry otevřel školu pro zdravotní sestry a nemocnici ve spojení s kjótskou univerzitou Dóšiša¹⁰². Ten samý muž se také zasloužil o zlepšení hygienických podmínek ve věznicích a o humánnější zacházení s vězni.¹⁰³ Dr. W.N. Whitney zase založil nemocnici pro chudé, kde se tisíce pacientů setkaly s křesťanstvím a nebyly výjimečné případy, kdy se k němu rozhodli konvertovat.¹⁰⁴

Bohužel pro misionáře však vzrůstal počet japonských lékařů i lékařských institucí a tak se cizí medicínská péče stala jaksi nadbytečnou (s výjimkou péče o chudé). Z toho důvodu klesal počet misionářských nemocnic i výdejen léků.

---

101 Mezi nimi se asi nejvíce proslavil James Curtis Hepburn (1815-1911). Tento muž je výraznou postavou japonské historie. Nesmazatelně se do ní zapsal i vytvořením dodnes používaného přepisu japonštiny do angličtiny, nesoucího jeho jméno – Hepburnův přepis.

102 Nejvýznamnější křesťanská univerzita, založena Niišimou Džóem.

103 JOHN HYDE DE FOREST, op. cit., s. 131-132

104 Tamtéž, s. 134

6 Období popularity v 80. letech

Osmdesátá léta 19. století se vyznačují nárůstem popularity křesťanství v Japonsku. Dosavadní práce misionářů nesly ovoce, novou víru přijaly za svou četné významné osobnosti. Misionáři začali věřit, že nebude trvat dlouho a Japonsko bude plně christianizováno. Navíc měli za to, že zatímco dosud víra Japonců pramenila spíše z intelektuálního popudu, nyní již vychází z jejich srdce.¹⁰⁵ I mezi samotnými Japonci se počal rozšiřovat názor, že by bylo vhodné učinit Japonsko křesťanskou zemí.

Zlomovým byl zejména rok 1884. V souvislosti s tímto rokem se často skloňuje pojem *ribaiburu* (リバイブル, revival).¹⁰⁶ Dobře je to ilustrováno na příkladu Fukuzawy Jukičiho, snad nejvýznamnějšího myslitele své doby. Ten ještě v roce 1881 varoval před nebezpečím křesťanství a apeloval na vládu, aby zabránila jeho rozšiřování. V roce 1884 však obrátil o 180 stupňů a publikoval článek s názvem „*Přijetí cizího náboženství je nezbytné*“ (宗教も亦西洋風に従はざるを得ず, *Šúkjó mo mata seijófú ni šitagawazaru wo ezu*).¹⁰⁷ Dospěl k názoru (stejně jako i další Japonci), že Západ je nadřazen nejen materiálně, ale i duchovně. Proto, pokud se Japonsko chce stát moderní zemí na úrovni těch západních, neexistuje jiná možnost než přijmout i jejich náboženství. Bez učinění tohoto kroku by Japonsko nikdy nedosáhlo v očích Západu rovnocennosti. Nesmíme si ovšem myslet, že se z Fukuzawy zničehonic stal zapálený křesťan. A neočekával to ani od ostatních. Navrhoval čistě formální přijetí křesťanství, přičemž by k pravé víře nikdo nebyl nucen. Japonskou situaci přirovnával ke zvířatům, která na sebe v případě nebezpečí přebírají barvu svého okolí. Doslova mimo jiné píše: „*Podlehnutí osvětě a přijetí civilizovaných mravů by v žádném případě neznačilo politiku patolízalství, nýbrž jednoduše politiku sebeobrany skrze přijetí ochranné barvy civilizace mezi civilizovanými národy.*“¹⁰⁸

I v roce 1884 ovšem ještě přetrvávala i proti-křesťanská opozice. Američtí misionáři v Kjótu (jmenovitě Davis, Gordon, Learned a Greene) například obdrželi anonymní dopis (zřejmě od fanatických samurajů) označující je za americké barbary, špatné kněze a loupežníky. Dále je obviňovali z klamání lidí zlým učením Ježíšovým. V dopise byla také připojena výhrůžka fyzickým násilím v případě, že misionáři urychleně neopustí Japonsko. Pisatelé by totiž neradi pošpinili japonskou půdu odpornou krví misionářů.¹⁰⁹

Nicméně celkově bylo na křesťanství nahlíženo poměrně pozitivně. V roce 1886 bylo

105 OTIS CARY, 1909, op. cit., s. 169

106 Tamtéž, s. 171

107 YAMAGUCHI AKI, *Religious Universalism in Modern Japan*, Japanese Journal of Religious Studies 32/2: 305–318, Nanzan Institute for Religion and Culture, 2005, s. 306

108 OTIS CARY, 1909, op. cit., s. 173

109 JOHN HYDE DE FOREST, op. cit., s. 100

v jeho prospěch napsáno několik článků. Otis Cary uvádí jako příklad článek o vzdělávání dívek z pera profesora sociologie a filozofie Tojamy Masakazua (1848-1900) z Císařské univerzity.¹¹⁰ Propaguje v něm vzdělávání dívek a misionářům vzkazuje, že skrze vzdělávání mohou nejspíše dosáhnout obrácení lidí na víru. Tvrdí, že konverze k novému náboženství začíná právě u žen. „*At' (ženy) věří, a víra dětí bude jistě následovat.*“¹¹¹

Také se například během 80. let v Japonsku zvyšoval počet křesťanských škol. Vrcholu prosperity tyto školy dosáhly roku 1888. Rokem 1888 se však zároveň uzavírá období rapidního rozmachu křesťanské církve. Na tom se ironicky podílejí i samotné západní státy. Již z postoje Fukuzawy Jukičiho je vidět, že Japonci uvažovali o pokřesťanství Japonska především z pragmatických důvodů. Toužili spíš po racionalizované formě křesťanství, jež by minimalizovala nadpřirozené elementy.

---

110 Profesor Tojama se roku 1897 stal dokonce prezidentem tokijské Císařské univerzity. Po dobu dvou měsíců také vykonával funkci ministra vzdělávání.; NORIKO KAWAMURA ISHII, *American Women Missionaries at Kobe College, 1873-1909*, Routledge, 2004, s. 125

111 OTIS CARY, 1909, op. cit., s.182

7 Nárůst nacionalismu

7.1 Problém vztahu vědy a víry

V druhé polovině 19. století přišel Charles Darwin se svou evoluční teorií. Menší okruh Japonců (tvořen zejména intelektuály a studenty) se v souvislosti s tím zabýval problémem rozporu mezi náboženstvím a vědou. Došlo k atakování křesťanství. Roku 1881 například vyšel pamflet pod názvem „*Jasokjó mudóri*“ (耶蘇教無道理, *Iracionalita křesťanství*).¹¹² Japonští zastánci vědeckého přístupu namítali, že jsou racionálně založeni, nedají na pověry a křesťanská dogmata pro ně postrádají význam. Chtěli „*studovat pravou podstatu věcí a ne následovat náboženské doktríny*“.¹¹³ Evoluční teorie jim poskytla opodstatnění pro názor, že japonské tradiční hodnoty jsou správné. Vzhledem k tomu, že minulost, přítomnost a budoucnost tvoří souvislý řetězec, úcta k předkům a národním hrdinům se jeví jako naprosto správný přístup – vždyť jejich zásluhou jsme tam, kde jsme a ne zásluhou jakýchsi božských sil. Japonští intelektuálové tíhli k přijetí evoluční teorie (například se nesnažili v souvislosti s ní prozkoumat božský původ japonského císaře), poněvadž jim nabízela možnost k povýšení Japonska na úroveň silného a nezávislého státu, uznávaného Západem.¹¹⁴

Křesťané samozřejmě nebyli nadšeni a snažili se podobné názory vyvrátit. Namítali, že proces evoluce nevznikl sám od sebe, ale stojí za ním právě síla a inteligence božstva. Dále se snažili Japonce přesvědčit, že nestačí převzít materiální výdobytky Západu, nýbrž je třeba přijmout za své i západní morálku a náboženství – protože to je tajemstvím prosperity svobodných západních národů.¹¹⁵

Křesťanství si tedy zachovalo svou tvář a navíc na sebe silněji upozornilo. Z této situace vlastně pramenil i zvýšený zájem o křesťanství v průběhu osmdesátých let. Ale jak bylo zmíněno výše, povětšinou se nejednalo o zájem z důvodu čisté víry, ale o touhu vyrovnat se západním státům. Jen v případě, že Západ uzná japonskou rovnocennost, totiž mohlo dojít k nápravě nerovnoprávných smluv¹¹⁶ uzavřených při ukončení japonské izolace.

Japonci se tudíž již pomalu smiřovali s přijetím křesťanství, ale nečekaně se před nimi objevila schůdnější možnost. Pozornost se stočila k unitářské víře¹¹⁷, jež v sobě skýtala

---

112 Autorem pamfletu je buddhista Fudžišima Rjóon (1852-1918), příslušník „*Pravé sekty čisté země*“ (浄土真宗, *Džódo šinšú*).; ROBERT S. SCHWANTES, *Christianity Versus Science: A Conflict of Ideas in Meiji Japan*, *The Far Eastern Quarterly*, Vol. 12, No. 2 (Feb., 1953), pp. 123-132, s. 124

113 Tamtéž, s. 125

114 JOHN BREEN, MARK WILLIAMS, *Japan and Christianity: Impacts and Responses*, Springer, 2016, s. 111

115 ROBERT S. SCHWANTES, op. cit., s. 127

116 Nakonec k nápravě těchto smluv došlo roku 1899.

117 Unitářská víra má své počátky v křesťanství, ale k mnoha zásadním křesťanským principům se staví kriticky. Je typická liberálním smýšlením. Nelpí na náboženských dogmatech, naopak se i za pomoci vědy snaží

východisko ze současného nejasného stavu. Robert S. Schwantes poukazuje na sérii článků publikovanou Janem Fumiem¹¹⁸ (1850-1931) roku 1886 v novinách *Júbinhóči šinbun* (郵便報知新聞), propagujících tuto odnož křesťanství. Jano oceňoval, že je oproti ostatním křesťanským církvím založena na racionálním myšlení. Jejím cílem není připoutat co nejvíce lidí ke své víře a ujišťovat je o pravdivosti daných dogmat. Právě naopak se snaží nalézt pravdu za pomoci vědy a filozofie. Jednalo se tedy o formu křesťanství, která by mohla pasovat k japonskému způsobu myšlení. Janův názor podpořili i další významní myslitelé včetně Nakamury Masanaa (1832-1891), Moriho Arinoriho (1847-1889) či Katóa Hirojukiho (1836-1916).¹¹⁹

Roku 1887 byl na přání tohoto okruhu lidí poslán do Japonska reprezentant Americké unitářské asociace, reverend Arthur May Knapp (1841-1921).¹²⁰ Japonskou stranou byl vřele přivítán. Projevoval zde velmi liberální postoje. Byl tolerantní k buddhismu i šintoismu, nezavrhoval vědecké teorie a dokonce prohlásil, že to, v co Japonci vždy věřili a co ctili (např. úcta k předkům) by se mělo stát základem vyššího náboženství budoucnosti, namísto opovrhování těmito tradičními hodnotami. Unitáři se výrazně lišili od ostatních misionářů působících v Japonsku. Kritizovali jejich praktiky (sami se zprvu prosazovali prostřednictvím přednášek, rozhovorů nebo tisku), upřednostňovali před rozšiřováním církve jiné metody upozorňování na své učení.

Jak vyplývá již z názvu unitářské církve, jednota je pro ni jedním z nejdůležitějších pojmů. Sám Knapp uvedl, že zatímco dříve se unitáři soustředili na božskou jednotu (tzn. neuznávali koncept trojjediného Boha), nyní se do popředí zájmu dostala jednota lidí.¹²¹

Pozdější výsledky snah unitářských misionářů jsou rozpačité. Rozšíření racionalistické vlny přineslo zmatek do víry mnoha mladých Japonců považovaných za nové křesťanské lídry. Místo aby unitáři Japoncům poskytli širší a bohatší víru, spíše svými liberálními myšlenkami způsobili, že se z nich stali bezbožní volnomyšlenkáři.¹²² A svým působením také nepřímo podpořili nacionalizaci celého Japonska.

7.2 Ústava Meidži a Císařský reskript o vzdělání

V roce 1889 byla oficiálně vyhlášena nová japonská ústava – zkráceně Ústava Meidži,

---

odhalit pravou podstatu věcí.

118 Muž blíže propojený s Fukuzawou Jukičim.

119 YAMAGUCHI AKI, *Religious Universalism in Modern Japan*, Japanese Journal of Religious Studies 32/2: 305–318, Nanzan Institute for Religion and Culture, 2005, s. 309

120 OTIS CARY, 1909, op. cit., s. 199

121 YAMAGUCHI AKI, op. cit., s. 309

122 ROBERT S. SCHWANTES, op. cit., s. 131-132

pod celým názvem *Ústava velkého japonského císařství* (大日本帝国憲法, *Dainippon teikoku kenpō*). Odstavec ústavy číslo 28 zní: „*Japonští občané se smí těšit svobodě náboženského vyznání v mezích nenarušujících mír a pořádek a neodporujících jejich občanským povinnostem.*“¹²³ V této jediné větě se vyskytují hned dvě místa, která stojí za povšimnutí. První představuje zpráva, že Japonsko konečně uzákonilo náboženskou svobodu. Křesťanství je tedy poprvé v japonské historii naprosto legální – už není ani zakázáno ani neochotně tolerováno.

Na první pohled se zdá, že Japonsko učinilo velký krok směrem k demokracii a zase se o kus přiblížilo systému západních zemí. Skutečnost však až tak růžová nebyla. Dokazuje to druhá část odstavce 28 - „...*neodporujících jejich občanským povinnostem.*“ Ústava Meidži určovala za svrchovaného vládce země japonského císaře, s čímž souvisí i zmíněné občanské povinnosti – úcta k císaři je jednou z hlavních.

Pro-císařské smýšlení dále upevnil dokument zvaný „*Kjóiku čokugo*“ (教育勅語, *Císařský reskript o vzdělání*), vyhlášený v říjnu 1890. Tento reskript nově stanovil národní morální hodnoty. Mísil v sobě konfucianistické a šintoistické ideje a vyžadoval naprostou oddanost císaři. Kopie reskriptu v krásném provedení byly distribuovány do všech japonských škol, kde visely vedle císařova portrétu. A všichni byli povinováni projevit reskriptu úctu.

Nacionalistické tendence Japonska sílily a Císařský reskript vyvolal mnohá pozdvižení i kvůli zdánlivým banalitám.

7.3 Aféry spojené s Císařským reskriptem o vzdělání a pozdější vývoj křesťanství

Nejspíš nejčastěji jmenovaným případem potíží spojených s Císařským reskriptem o vzdělání je kauza Učimury Kanzóa (1861-1930), jednoho z nejvlivnějších japonských křesťanů své doby.

Učimura se narodil do samurajské rodiny a s křesťanstvím nepřišel do styku až do nástupu na vysokou školu. Právě zde, na Sapporské zemědělské univerzitě byl však k přijetí této víry doslova přinucen studenty druhého ročníku, kteří k ní již všichni konvertovali. Učimura dlouho odolával, ale nakonec ho silný tlak okolí přemohl a 1. prosince 1877 podepsal „*Slavnostní smlouvu věřících v Ježíše*“.¹²⁴ Pokřtěn byl americkým metodistickým misionářem, reverendem Merrimanem Colbertem Harrisem (1846-1921).¹²⁵ Jeho odpor ke

123 TAKII KAZUHIRO, *The Meiji constitution: the Japanese experience of the West and the shaping of the modern state*. Tokyo: International House of Japan, 2007, s. 153

„ARTICLE VIII: Japanese subjects shall, within limits not prejudicial to peace and order, and not antagonistic to their duties as subjects, enjoy freedom of religious belief.“

124 UCHIMURA KANZO, *The Diary of a Japanese Convert*, Fleming H. Revell Company, 1895, s.25

125 TAKASHI JAMES KODERA, *Uchimura Kanzō and His 'No Church Christianity': Its Origin and*

křesťanství nejen že brzy odezněl, Učimura se nově přijatému náboženství dokonce oddal až do té míry, že se kvůli němu dostal do křížku i se samotnou japonskou vládou.

V září roku 1890, tedy měsíc před vyhlášením Císařského reskriptu o vzdělání, Učimura obsadil pozici učitele na přípravné škole pro studenty nové Tokijské univerzity.¹²⁶ Krátce po jeho nastoupení se udál incident známý jako „*fukei džiken*“ (不敬事件, *incident neúcty*). Stejně jako do všech škol, i do školy zaměstnávající Učimuru dorazila kopie Císařského reskriptu o vzdělání. 9. ledna 1891 se ve škole odehrávalo jeho slavnostní předčítání a při té příležitosti musely všechny přítomné osoby projevit svou úctu a reskriptu se (postupně) poklonit.¹²⁷ Když přišel na řadu Učimura, místo úklony do úrovně pasu, jakou učinili ostatní, jen pokývl hlavou. Přiměly ho k tomu pochyby, jestli taková úklona není v rozporu s jeho křesťanskou vírou – neboť jeho jediným pánem je Bůh. Později došel k názoru, že v takovém rozporu není, poněvadž člověk může být zároveň oddaným křesťanem i vlastencem.¹²⁸ Toto poznání však nemělo přílišný vliv na průběh událostí odehrávajících se po incidentu neúcty, mělo se za to, že Učimurův čin je v přímém rozporu s Císařským reskriptem o vzdělání. Sám Učimura líčí soudobé události v dopise z 6. května téhož roku, adresovaném jeho americkému příteli Bellovi:

*„...vystaven upřenému zraku šedesáti přítomných profesorů (všichni nevěřící, dva křesťanští profesori se nedostavili) a více než tisíce žáků jsem se neuklonil! Byl to hrozný okamžik. Hned v té chvíli jsem zjistil, co mé chování způsobilo. ... Nejprve několik hrubých studentů, posléze i profesori po mně hodili kamenem. Přídavkem k urážce panovníka byla pošpiněna i svatost školy. V případě umístění takových zrádných lumpů jako je Učimura Kanzó do školy je celá škola na nejlepší cestě ke zkáze. Incident se rozšířil i mimo školu, probíral se v novinách.“*¹²⁹

Dále píše, že těžce onemocněl, ale ani to nezabránilo společnosti v pokračujícím

---

Significance in Early Modern Japan, Cambridge University Press, Religious Studies, Vol. 23, No. 3 (Sep., 1987), pp. 377-390, s. 381

126 JOHN F. HOWES, *Christian Prophecy in Japan, Uchimura Kanzō*, Japanese Journal of Religious Studies 34/1: 127-150, 2007, s. 130

127 SHIBUYA HIROSHI, CHIBA SHIN, *Living for Jesus and Japan: The Social and Theological Thought of Uchimura Kanzo*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2013, s. 79

128 A Učimura sám byl tím nejlepším důkazem. Nadevše miloval dvě J – Japonsko a Ježíše. Dokládá to i epitaf na jeho hrobě:

„Já pro Japonsko;
Japonsko pro svět;
Svět pro Krista;
A vše pro Boha

129 YAMAMOTO TAIJIRŌ, *Uchimura Kanzō: Beru ni okutta jijodenteki shokan*, Tokyo: Shinkyō Shuppansha, 1949

山本泰次郎、内村鑑三ベルに送った自叙伝的書簡、東京新教出版社、1949, s.55

běsnění. Učimura byl vládou donucen rezignovat ze své pozice a byl označen za národního zrádce.

Učimurův akt revolty proti císaři opět vrhl špatné světlo na všechny japonské křesťany. Nyní opět, zejména možnou neloajalitou k císaři, představovalo křesťanství pro stát hrozbu.

Další incidenty spojené s reskriptem brzy následovaly. Příkladem může být „*Kume Kunitake hikka džiken*“ (久米邦武筆禍事件), kauza týkající se profesora historie z Tokijské císařské univerzity Kumeho Kunitakeho (1839-1931).

Ta je výjimečná zejména svým prvenstvím v řadě případů, kdy vláda po restauraci Meidži potlačovala svými zásahy historickou vědu. Profesor Kume (mimo jiné oficiální zapisovatel Iwakurovy mise) byl z univerzity propuštěn po vydání článku s názvem „*Šintó wa saiten no kozoku*“ (神道は祭天の古俗, *Šintó je přežitý zvyk uctívání nebes*).¹³⁰ V tomto článku konstatuje, že šintó není náboženstvím, nýbrž jen primitivním kultem. Článek vyšel v mírně upravené podobě v lednu 1892 v populárním historickém časopise *Šikai* (史海).¹³¹ Vydavatel časopisu Tagučí Ukiči byl obsahem článku nadšen a dopsal k němu ještě provokativní předmluvu. Tagučí byl svého času křesťanem (později se své víry zřekl) a tato skutečnost rovněž Kumemu přitížila.¹³² I on se totiž takto nepřímou cestou dostal do spojení s křesťanstvím, což mu v této době nemohlo přinést nic pozitivního.

Národní učenci a šintoističtí kněží nebyli článkem tak nadšeni jako Tagučí. Kumeho označili za zrádce a obvinili ho ze zneužívání postavení učenice a profesora Císařské univerzity, z postrádání úcty k císařskému dvoru, narušování národního zřízení a způsobení zmatku mezi lidmi.¹³³ Kume se nakonec omluvil a svá tvrzení odvolal (ne proto, že by přestal věřit v jejich správnost, ale kvůli nedorozuměním, která způsobila). Nicméně ani to nezabránilo, aby byl v březnu 1892 z univerzity propuštěn.

Během devadesátých let 19. století v Japonsku dále sílilo nacionalistické smýšlení¹³⁴. Důležitou událostí byla válka s Čínou (1894-1895), jíž Japonsko vyhrálo. Díky tomu začala vzrůstat materiální prosperita země a duchovní oblast byla odsunuta na druhou kolej. Zároveň

130 MARGARET MEHL, *Scholarship and Ideology in Conflict: The Kume Affair*, 1982, Monumenta Nipponica, Vol. 48, No. 3 (Autumn, 1993), pp. 337-357, s. 337

131 Poprvé byl vydán roku 1891 v časopise *Šigaku zašši*, později známém jako *Šigakkai zašši* (Žurnál historické společnosti); MARLENE J. MAYO, *The Western Education of Kume Kunitake, 1871-6*, Monumenta Nipponica, Vol. 28, No. 1 (Spring, 1973), pp. 3-67, s. 17

132 MARGARET MEHL, op. cit., s. 345

133 Tamtéž, s. 344

134 Nakonec vyvrcholilo v období druhé světové války. I když se šintó nikdy nestalo oficiálním náboženstvím Japonska, císařský kult narostl do extrémních rozměrů.

v souvislosti s válkou nabývalo na síle japonské národní vědomí a duch militarismu. Vítězství ve válce také dokázalo, že je Japonsko silnější, než bylo všeobecně předpokládáno. Díky tomu se Japonci v roce 1899 konečně dočkali nápravy nerovnoprávných smluv uzavřených při otevření země a dosažením státní autonomie se zařadili po bok moderních západních států.

Pro křesťanství devadesátá léta příliš příznivá nebyla. Ve společnosti pod vlivem materialismu převládal názor, že pro vzdělaného muže je náboženství zbytečné. Také byly napáchány duchovní škody zmíněnými unitáři. Křesťané se alespoň uplatnili v Čínsko-japonské válce, jež jim poskytla neobvyklé možnosti misionářské aktivity mezi vojáky a námořníky. Zároveň zde křesťané dokázali, že nepodlamují ducha patriotismu a odvahy.¹³⁵

Po přelomu století křesťanství opět získávalo ztracenou pozornost, lidé se zdáli být otevřenější náboženským vlivům. Ovšem počet konvertitů příliš nenarůstal. Značné procento Japonců tíhlo pouze k osobní víře. I když se pokládali za věřící, nechtěli mít nic společného z žádnou církví, pokud se v ní nacházelo cokoliv, co nebylo v souladu s jejich přáním.¹³⁶

Stejně jako devadesátá léta, i první desetiletí 20. století ovlivnila válka, tentokrát s Ruskem (1904-1905). I v té Japonsko dosáhlo vítězství a kladný výsledek války měl pozitivní vliv i na osud křesťanství. Misionáři na japonském území jednohlasně Japonsko ve válce podporovali. Díky pomoci ve válce křesťané dokonce získali finanční podporu od samotného císaře, což samozřejmě zlepšilo veřejný náhled na křesťanství. Reverend Merriman C. Harris dokonce v této době věřil, že *„je nepochybné, že v nedaleké budoucnosti se křesťanství stane dominantním náboženstvím celého císařství“*.¹³⁷

---

135 MERRIMAN COLBERT HARRIS, op. cit., s. 32

136 OTIS CARY, 1909, op. cit., s. 301

137 MERRIMAN COLBERT HARRIS, op. cit., s.43

8 Závěr

Křesťanství je dominantním náboženstvím většiny vyspělých západních států. Japonsko se v současné době řadí mezi nejvyspělejší státy světa, avšak důsledkem dřívějšího historického vývoje (a částečně i národní povahy) se zde křesťanství neujalo a Japonci zůstali věrni svým původním domácím náboženstvím jako je buddhismus¹³⁸ a šintoismus.

Japonské vnímání křesťanství prošlo mnoha proměnami. Od počáteční nenávisti se přes neochotné trpění propracovalo až ke smířlivé toleranci. V období 80. let 19. století dokonce mnozí významní japonští učenci navrhovali formální přijetí západní víry jako státního náboženství. Náhled na křesťanství ovlivňovaly politické i diplomatické zájmy. Nová japonská vláda vyzdvihovala šintó a císařský kult, proto se chtěla od křesťanství distancovat. Na druhou stranu však byla vystavena tlakům západních zemí, které ho považovaly za nedílnou součást své kultury a snažily se Japonsko přesvědčit o nutnosti jeho přijetí. Japonci, toužící dosáhnout rovnocennosti a nápravy nerovnoprávných smluv, byli tím pádem nuceni zaujmout ke křesťanství mírnější přístup.

K většímu rozmachu křesťanství však nikdy nedošlo. Postupem času počet japonských křesťanů „zakotvil“ okolo pouhého jednoho procenta celé populace. Určitých úspěchů ale křesťanství dosáhlo, neboť se zařadilo mezi všeobecně přijímaná japonská náboženství a dokázalo odstranit mnohé dlouholetě zakořeněné predsudky z minulosti. Zahraniční misionáři se navíc zasadili o zkvalitnění vzdělávání, lékařské péče či rozšíření dobročinných aktivit. Křesťanství se tedy neomezovalo na pouhé evangelizační aktivity, nýbrž svým vlivem nepřímo pomáhalo přetvořit dobovou meidžiovskou společnost a významnou měrou přispělo k celkové modernizaci země.

---

¹³⁸ Buddhismus se sice do Japonska dostal v 6. století n.l. přes Koreu, tudíž není čistě původním domácím náboženstvím, ale získal si zde ohromnou přízeň a je s japonskou kulturou tak neoddělitelně spjatý, že si ho mezi ně dovolím zahrnout.

Zdroje

- ABE YOSHIA, *From Prohibition to Toleration: Japanese Government Views regarding Christianity, 1854- 73*, Japanese Journal of Religious Studies 5/2-3 June-September 1978
- JOSEPH J. SPAE, *The Catholic Church in Japan*, Oriens Institute for Religious Research, Tokyo, 1963
- THOMAS W. BURKMAN, *The Urakami Incidents and the Struggle for Religious Toleration in Early Meiji Japan*, Japanese Journal of Religious Studies 1/2—3 June-September, 1974
- FUJII JINTARO, *Outline of Japanese History in the Meiji Era*, Ōbunsha, Tokyo, 1958
- ROZMAN, GILBERT, MARIUS B. JANSEN, *Japan in transition from Tokugawa to Meiji*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1988
- FUMIKO FUKASE-INDERGAARD, MICHAEL INDERGAARD, *Religious Nationalism and the Making of the Modern Japanese State*, Springer, Theory and Society, Vol. 37, No. 4 (Aug., 2008), pp. 343-374
- M. WILLIAM STEELE, *Edo in 1868. The View from Below*, Monumenta Nipponica, Vol. 45, No. 2 (Summer, 1990)
- MARIUS B. JANSEN, *The making of modern Japan*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2000
- OTIS CARY, *History of Christianity in Japan: Roman Catholic, Greek Orthodox and Protestant Missions*, Tuttle Publishing, 1987
- OTIS CARY, *A History of Christianity in Japan Protestant Missions*, Fleming H. Revell Company, 1909
- MERRIMAN COLBERT HARRIS, *Christianity in Japan*, Cincinnati: Jennings and Graham, New York: Eaton and Mains, 1907
- IAN HILL NISH, *The Iwakura Mission in America and Europe, A New Assessment*, Japan Library, Curzon Press Ltd, 1998
- ERNEST E. BEST, *Christian Faith and Cultural Crisis: The Japanese Case*, Leiden, E.J.Brill, 1966
- D.C. GREENE, J.L. ATKINSON, OTIS CARY, J.T. GULICK, G.M. ROWLAND, *A Letter to the Kumi-ai Churches*, Kyoto, Japan, 1894
- D.W. WILEY, *CHINA AND JAPAN: A Record of Observations*, Hitchcock & Walden, 1879
- JAMES MITCHELL HOMMES, *Verbeck of Japan: Guido F. Verbeck as Pioneer Missionary, Oyatoi Gaikokujin, and "Foreign Hero"*, MA, University of Pittsburgh, 2014
- JOHN HYDE DE FOREST, *Sunrise in the Sunrise Kingdom*, New York : Young People's Missionary Movement of the United States and Canada, 1909
- ERNEST W. CLEMENT, *Christianity in Modern Japan*, American Baptist Publication Society, Philadelphia, 1905
- YAMAGUCHI AKI, *Religious Universalism in Modern Japan*, Japanese Journal of Religious Studies 32/2: 305–318, Nanzan Institute for Religion and Culture, 2005
- ROBERT S. SCHWANTES, *Christianity Versus Science: A Conflict of Ideas in Meiji Japan*, The Far Eastern Quarterly, Vol. 12, No. 2 (Feb., 1953), pp. 123-132
- TAKII KAZUHIRO, *The Meiji constitution: the Japanese experience of the West and the shaping of the modern state*. Tokyo: International House of Japan, 2007
- UCHIMURA KANZŌ, *The Diary of a Japanese Convert*, Fleming H. Revell Company, 1895
- MARGARET MEHL, *Scholarship and Ideology in Conflict: The Kume Affair, 1982*, Monumenta Nipponica, Vol. 48, No. 3 (Autumn, 1993), pp. 337-357
- JOHN F. HOWES, *Japanese Christians and American Missionaries*, in Marius Jansen, ed., *Changing Japanese Attitudes toward Modernization*, Tokyo, Tuttle, 1965
- JOHN F. HOWES, *Christian Prophecy in Japan*, Uchimura Kanzō, Japanese Journal of Religious Studies 34/1: 127-150, 2007
- MASANOBU ISHIZAKA, *Christianity in Japan 1859-1883*, Board of University Studies of the Johns Hopkins University, 1895
- EMILY ANDERSON, *Christianity in the Japanese Empire: Nationalism, Conscience, and Faith in Meiji and Taisho Japan*, UNIVERSITY OF CAROLINA, Los Angeles, 2010
- GEORGE E. MOORE, *Samurai Conversion: The Case of Kumamoto*, Asian Studies, University of the

Philippines, 1966

- ABE YOSHIA, *Religious Freedom Under The Meiji Constitution*, Wisconsin State University, Contemporary Religions in Japan, Vol.9:4, 1968
- MARLENE J. MAYO, *The Western Education of Kume Kunitake, 1871-6*, Monumenta Nipponica, Vol. 28, No. 1 (Spring, 1973), pp. 3-67
- JOHN BREEN, MARK WILLIAMS, *Japan and Christianity: Impacts and Responses*, Springer, 2016
- REBECCA VELKER, *A Thread In Japan's History: The Historical Journey Of Japanese Christianity to the Brink of Modern Japan*, Liberty University, Spring 2013
- ANESAKI MASA HARU, *History of Japanese Religion: With Special Reference to the Social and Moral Life of the Nation*, Charles E. Tuttle Company, Japan, 1963
- MIURA HIROSHI, *The Life and Thought of Kanzo Uchimura 1861-1930*, William B. Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan/Cambridge, U.K., 1996
- NORIKO KAWAMURA ISHII, *American Women Missionaries at Kobe College, 1873-1909*, Routledge, 2004
- A. HAMISH ION, *The Cross and the Rising Sun: The British Protestant Missionary Movement in Japan, Korea and Taiwan, 1865-1945*, Wilfrid Laurier Univ. Press, 2009
- EDWIN O. REISCHAUER, ALBERT M. CRAIG, *Dějiny Japonska*, Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012
- XINZHONG YAO, *An Introduction to Confucianism*, Cambridge University Press, 2000
- JOHN MCGILVREY MAKI, *A Yankee in Hokkaido: The Life of William Smith Clark*, Lexington Books, 1996
- SHUMA IWAI, *Syncretism of Christian Samurai at the Kumamoto Band in Japan: Fulfillment of Confucianism in Christianity*, in: AFE ADOGAME, SHOBANA SHANKAR, *Religion on the Move!: New Dynamics of Religious Expansion in a Globalizing World*, BRILL, 2012
- TAKASHI JAMES KODERA, *Uchimura Kanzō and His 'No Church Christianity': Its Origin and Significance in Early Modern Japan*, Cambridge University Press, Religious Studies, Vol. 23, No. 3 (Sep., 1987), pp. 377-390
- SHIBUYA HIROSHI, CHIBA SHIN, *Living for Jesus and Japan: The Social and Theological Thought of Uchimura Kanzo*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2013
- CHARLES RALPH BOXER, *The Christian Century in Japan 1549-1650*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1967
- GONOI TAKASHI, *Nihon kirisutokjó ši (Dějiny křesťanství v Japonsku)*, Jošikawa kóbunkan, Tokio, 1990
五野井隆史、日本キリスト教史、吉川弘文館、東京、1990
- YASUMARU YOSHIO, MIYACHI MASATO, *Nihon kindai šisó taikai (Řada moderního japonského myšlení)*, sv. 5 *Šúkjó to kokka (Náboženství a stát)*, Iwanami šoten, Tokio, 2000
安丸良夫、宮地正人、日本近代思想大系、宗教と国家、岩波書店、東京、2000
- YAMAMOTO TAIJIRŌ, *Uchimura Kanzō: Beru ni okutta jijodenteki shokan*, Tokyo: Shinkyō Shuppansha, 1949
山本泰次郎、内村鑑三ベルに送った自叙伝の書簡、東京新教出版社、1949
- JANET HUNTER, *Concise Dictionary of Modern Japanese History*, University of California Press, 1984
- KENNETH HENSHALL, *Historical Dictionary of Japan to 1945*, Scarecrow Press, 2013
- KÄTHE ROTH, *Japan Encyclopedia*, Harvard University Press, 2002
- http://www.uwosh.edu/home_pages/faculty_staff/earns/verbeck.html (LANE R. EARNS, *A Miner in the Deep and Dark Places: Guido Verbeck in Nagasaki, 1859-1869*, Crossroads 5, Autumn 1997), naposledy navštíveno dne 9. července 2017
- <https://www.britannica.com/biography/Inoue-Enryo> (*Inoue Enryō*, Written By The Editors of Encyclopædia Britannica), naposledy navštíveno dne 5. července 2017
- <http://eos.kokugakuin.ac.jp/modules/xwords/entry.php?entryID=1354> (SAKAMOTO KOREMARU, *Haibutsu kishaku*, 2007), naposledy navštíveno dne 5. července 2017